

Merkezî Ordunun Taşra Zâbiti: Kethüdâyerilik ve Osmanlı Askerî Teşkilatındaki Yeri

The Provincial Officer of the Central Army: *Kethüdâyeri* and Its Role in the Ottoman Military Organization

Coşkun Ünsal*

*Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Harp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: C.U. 0000-0002- 5687-9320

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Coşkun Ünsal,
Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik
Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Harp
Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: coskun.unsal@gmail.com

Başvuru/Submitted: 04.11.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
05.12.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
21.12.2024

Kabul/Accepted: 17.01.2025

Atıf/Citation:

Ünsal, Coşkun. "Merkezî Ordunun Taşra Zâbiti: Kethüdâyerilik ve Osmanlı Askerî Teşkilatındaki Yeri." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 85 (2025): 85-124.
<https://doi.org/10.26650/iutd.1578836>

Öz

Osmanlı daimî ordusunun bir parçası olan kapıkulu süvarileri, 16. yüzyılın ortalarına kadar merkezde veya merkeze yakın yerlerde yaşamışlardır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise imparatorluğun pek çok yerinde boy göstermeye başladılar. Askerî ayrıcalıklarının merkezden uzak idarî birimlerde de devam ettirmek istemeleri ve ağalarından başka kimsenin müdahalesini kabul etmemeleri, taşrada büyük bir probleme dönüşmelerine sebep oldu.

Taşrada ikamet etmeye başlayan ve zamanla oranın yerlerine gereken dönüşen kapıkulu süvarilerinin disiplin altında tutulması ve seferber edilebilmeleri için 1570'lerden itibaren zâbitler tayin edilmeye başlandı. Kethüdâyeri olarak anılan bu zâbitlerin tayinleri, 17. yüzyıl başlarından itibaren daha sistematik hale geldi.

Süreç içerisinde taşra idaresinde önemli aktörlerden birine dönüşecek olan kethüdâyerilerle ilgili mevcut bilgiler oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla analitik çalışmaların yapılmasına imkan verecek bir zemin hazırlanması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da kethüdâyeriliği betimleyici bir üslupla çeşitli yönleriyle ele almaktır. Çalışmanın giriş kısmında askerî dönüşüm kapsamında kethüdâyeriliğin ortaya çıkmasına sebep olan gelişmeler incelenecektir. Bilahare tayin prosedürü, kimlerden seçildikleri, hangi vasıflara sahip oldukları örnekleriyle birlikte izah edilecektir. Kethüdâyeri tayinlerinin hukukî, askerî ve içtimai bazı zorunluluklara dayandığı, bunların süreç içerisinde taşrada âsaişin sağlanmasında önemli bir figüre dönüştükleri, buldukları bölgede nüfuz sahibi kişiler oldukları veya kethüdâyeri tayin edildikten sonra nüfuz kazandıkları iddia edilecektir. Bütün bu izahlar süreç içerisinde konuyla ilgili yaşanan dönüşümlere ve istisnalara mümkün mertebe işaret edilerek yapılacaktır. Çalışmanın temel kaynağını Osmanlı arşiv kayıtları ve diğer çağdaş kaynaklar teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Askerî Teşkilatı, Kapıkulu Süvarileri, Zâbit, Kethüdâyerilik

ABSTRACT

Until the mid-16th century, the *Kapıkulu* cavalry, as a core component of the regular Ottoman army, resided primarily in the capital or nearby areas. However, in the latter half of the century, they began to establish a presence in various parts of the empire. Their desire to maintain military privileges even in distant administrative units and their tendency to reject interference from

anyone other than their own commanders, led to significant challenges in the Ottoman provinces.

To maintain discipline among the *Kapıkulu* cavalry, who had begun residing in the provinces and gradually integrating into the local population, and to ensure effective mobilization while the Ottoman state initiated the appointment of officers after the 1570s. The appointments of these officials known as *Kethüdâyeri* became systematic from the early 17th century onwards.

Existing information on the *kethüdâyeris*, who were to become one of the most important actors in the provincial administration, is quite limited. Therefore, it is necessary to prepare a ground for analytical studies. The main purpose of this study is to examine various aspects of the *kethüdâyeris* in a descriptive manner. In the introductory part of the study, the developments that led to the emergence of the *kethüdâyeris* within the context of military transformation will be analyzed. Then, the appointment procedure, who were selected and what qualifications they possessed will be explained with examples. The study argues that the appointment of *kethüdâyeri* emerged in response to legal, military, and social needs, and over time, these officers became instrumental in maintaining public order in the provinces. Also, it will contend that they were influential figures within their regions prior to their appointment or gained such influence following their appointment. All these explanations will be made by pointing out the transformations and exceptions in the process as much as possible. The primary sources for this research are Ottoman archival records and other contemporary documents.

Keywords: Ottoman Military Organization, Kapıkulu Cavalry, Officer, Kethüdâyerilik

Extended Abstract

The Ottoman Empire initially formed a regular army by employing war captives through the *pençik* system, later by recruiting Christian youths via the *devşirme* system. While these soldiers primarily resided in or near the centre, some began settling in provincial administrative units from the latter half of the 16th century. These *kapıkulu* soldiers, keen to retain privileges tied to their military status, led challenges for local administrators whom they argued lacked the authority to oversee their actions. At the same time, local *reaya* exploited the presence of *kapıkulu* by impersonating them, moving from village to village and oppressing the populace. These complications prompted the introduction of provincial officers within the central army in the 1570s, and the appointment of such officers had become systematic by the early 17th century.

This study examines the *kethüdâyeri*, officers stationed in provincial administrative units tasked with overseeing the *Kapıkulu* cavalry, a key component of the Ottoman standing army. The introduction explores the consequences of *Kapıkulu* soldiers beginning to reside in provincial areas, referencing existing literature and where relevant contemporary sources. Subsequently, the study delves into the concept of *kethüdâyeri*, highlighting that various official carried this title.

In the section on “appointment procedure” this study examines the process of *kethüdâyeri* appointments for overseeing the *Kapıkulu* cavalry in the provinces. This analysis includes how appointments were made, the criteria for selection, and the length of service. While *kethüdâyeri* appointments were relatively rare in the 1570s, they became increasingly common from the early 17th century onward. This shift suggests a gradual spread of *Kapıkulu* cavalrymen

across the empire and a notable increase in their presence in certain administrative units. Appointments were primarily based on letters from the six different *ağa* groups within the *Kapıkulu* cavalry, specifying the candidate selected for the position. These letters were sent to the *kadı* (judge) of the relevant administrative unit, where the appointment would be enacted, and copies were recorded in the official registers. Although the *Dîvân-ı Hümâyûn* (Imperial Council) occasionally issued decrees for these appointments, they invariably referenced the *ağas'* letters as the primary basis for the decision. The position of *kethüdâyeri* was mainly occupied by members of the sipahis, the most esteemed class within the *Kapıkulu* cavalry. Also, individuals from the *silahdars* were also appointed occasionally. While experience was generally prioritized in selecting candidates, other qualifications were also valued such as proven service in military campaigns, a reputation for not causing harm to the local *reaya*, good relations with fellow *Kapıkulu* cavalrymen, and the administrative skills necessary to manage them effectively. *Kethüdâyeri*, who held considerable influence within provincial administration, were often either chosen from influential individuals or gained influence after their appointment. Examination of this rank reveals that the same individuals frequently held this position, and occasionally, individuals from the same family were also appointed as *kethüdâyeri*.

The “The Appointment of the *Kethüdâyeris* as a Necessity and the Judicial Duties of the *Kethüdâyeris*” section of the study illustrates that the appointment of *kethüdâyeri* emerged from specific legal necessities. When members of the *Kapıkulu* cavalry committed offenses, provincial administrators were not authorized to intervene directly; rather, such cases had to be reported to the central authority. This applied equally to individuals who disguised themselves as *Kapıkulu* cavalry, wielded swords, rode horses, and oppressed the population. The resulting rise in crime rates not only affected the local population (*reaya*) but also increased the workload of the central bureaucracy. To solve these issues, the role of *kethüdâyeri* was created as a legal intermediary to enable local prosecution of *Kapıkulu* cavalrymen without referring the case to the central administration. Another legal necessity led *kethüdâyeri* appointments was related to the confiscation of property left by *Kapıkulu* cavalrymen in the provinces. In cases where a *Kapıkulu* cavalryman died without heirs, his property fell outside the typical state revenue structure. The confiscation of such assets was managed through their officers. With the *Kapıkulu* presence in provinces, the question of who would confiscate the assets of those who died without heirs arose. Thus, *kethüdâyeri* were assigned responsibilities in the property confiscation process.

In the “Mobilization of *Kapıkulu* Cavalry and *Kethüdâyeris*” section, the study outlines the critical role of *kethüdâyeris* in mobilizing *Kapıkulu* cavalrymen, who had begun to live in various parts of the empire. Prior to the widespread settlement of *Kapıkulu* cavalry in provincial administrative units, these soldiers participated in campaigns under the banner of their *ağas*. Since they typically resided in Istanbul and a few major locations, preparing them for campaigns and dispatching them to the frontlines did not pose significant challenges. However, from the

late 16th century, the settlement of *Kapıkulu* cavalymen in various provincial administrative units, where they acquired property and family ties, significantly slowed their mobilization process. To address this issue, a class of officers known as *kethüdâyeri* was created to facilitate the efficient mobilization of these soldiers. Upon receiving a campaign order, the *kethüdâyeri* had to firstly inform the *Kapıkulu* cavalymen under his jurisdiction. Subsequently, he handled their equipment and readiness, and coordinated their arrival to the front, often accompanying them on the campaign. Additionally, the *kethüdâyeri* managed several other duties, such as employing soldiers under his command in specific roles, selecting candidates for future service as *Kapıkulu* cavalry after a period as *serdengeçti* (bouncer) and identifying retired soldiers who were still capable of combat.

In the “Public Security Services and Kethüdâyeris” section, the study reveals the collaborative role of *kethüdâyeri* with provincial *kadı* in maintaining order. Until the latter half of the 16th century, provincial public order was typically overseen by *subaşı* and other traditional officials. However, as *Kapıkulu* soldiers began settling in the provinces, they assumed a greater role in maintaining urban security. When public order was threatened by *Kapıkulu* cavalymen, orders from the central authority were directed to the *kethüdâyeri* and the *kadı* for resolution. From the mid-17th century onward, *kethüdâyeri* were increasingly listed alongside the *kadı*, *voivode*, *mütesellim*, *ayan*, and other local officials in maintaining public order. Therefore, in times of peace, *kethüdâyeri* mainly tasked to ensure public order together with the *Kapıkulu* cavalry under their command.

The *kethüdâyeri* also assumed significant roles in areas where crimes were likely to occur. One of their primary tasks was the assurance of travel security within their administrative unit. This duty often involved ensuring the safe passage of individuals traveling to or from Istanbul, providing protection for officials en route to new assignments or escorting criminals to the capital. Particularly in administrative units along the pilgrimage route, *kethüdâyeri*, along with their soldiers, annually ensured the travel security of the pilgrimage caravans and officials and guarded the *surre* treasury. Their duty of protection continued until they reached the boundary of the next administrative unit, where responsibility would then be transferred to that region’s *kethüdâyeri*. Sometimes, it was emphasized that documents should be issued to record the transfer of this duty.

Kethüdâyeri also played a crucial role in ensuring the security of treasury funds and goods. When funds or goods were sent either to the center or from the center to another location, directives were issued to the *kadı*, *kethüdâyeri*, janissary commander, provincial *ayan*, and other local officials. In accordance with these orders, the treasury or goods would be dispatched under protection, with the *kethüdâyeri* and their soldiers in each administrative unit along the route responsible for safeguarding them. This duty of protection would end at the boundary of the next administrative unit, where the responsibility was then transferred to the officials of that region.

Giriş

Klasik dönemde Osmanlı ordusunun asıl ağırlıklı unsurunu timarlı sipâhiler oluşturuyordu. Buna mukabil, merkezî idare 14. yüzyılın ikinci yarısında savaş esirlerinden (pençik) daimî bir ordunun temellerini atmıştı. Esirlerin yeterli personel ihtiyacını karşılamaması, 15. yüzyıl başlarında askerî iş gücü havuzunun genişletilmesine sebep oldu. Hristiyan tebaanın çocuklarından devşirilenler, daimî ordunun neferlerine dönüştürüldü. Bunlar sefere hazır halde bekleyip savaş olsun veya olmasın günlük olarak hesaplanan bir maaş alıyorlardı.¹

Osmanlı merkezî ordusunun sayıca en fazla olan grubunu yeniçeriler oluşturuyordu. Yeniçerilerden bazılarının baştan beri taşrada ikamet ettiklerine dair örnekler varsa da² genelinen payitahtta yaşadıkları söylenebilir. Yeniçeriler ve acemi oğlanları için İstanbul'da kışlalar ihdas edilmişti.³ Merkezî ordunun sayıca ikinci sıradaki grubu da altı farklı zümreden oluşan kapıkulu süvarileriydi. Genellikle devşirme kökenli “*kullardan*” oluşan bu sınıf, askerlik hizmetinin yanında özellikle malî işlerde istihdam edilmişlerdi. Bunlar için yeniçeriler gibi bir kışla hayatı tasarlanmamıştı. Merkezde teşrifatla ilgili görev alanların dışındakiler atlarının ihtiyaçlarından dolayı İstanbul'un kırsal kesimlerinde, bir kısmı da Edirne ve Bursa gibi merkeze yakın yerlerde yaşıyorlardı.⁴

17. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'daki devletlerin sürekli olarak birbirleriyle savaşmaları, asker temin politikalarını gözden geçirilmelerine sebep olmuştu. Avrupa devletlerini 17. yüzyıl

- 1 Osmanlı askerî teşkilatının gelişimi hakkında toplu bir değerlendirme için bkz. Gyula Káldy-Nagy, “The First Centuries of the Ottoman Military Organization”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXI/2 (1977), 147-183; Pál Fodor, “Osmanlılar ve Savaş, 1300-1453”, *Türkiye Tarihi, 1071-1453: Bizans'tan Türkiye'ye*, ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 242-282.
- 2 Mesela 1444'te kadınlara nâmeler yazılarak kimin idaresi altındaki bölgede yeniçeri, cebeci, topçu gibi askerî zümreler varsa bunları evlerinden çıkarıp Edirne sahrasına yollamaları istenmişti. Bkz. *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, haz. Halil İnalçık-Mevlûd Oğuz, TTK Yay., Ankara 1978, s. 43-44. 21 Kasım 1513 tarihinde Anadolu kadınlara “*Bundan akdem taht-ı kazânuzda olan dergâh-ı mu'allâm yeniçerilerinden*” şeklinde başlayan ve yeniçeri terekelerinin zabtı ile ilgili bir emir gitmişti. Bkz. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahliller*, haz. Ahmet Akgündüz, OSAV Yay., VIII, İstanbul 1994, 152. Yine 1540'larda bazı yeniçerilerden merkez dışında bir yerde “*mütemekkin*”, “*sâkin*” olarak bahsedilmesi de bunların taşrada yaşadıklarına işaret etmektedir. İlgili kaynaklara yapılan vurgu için bkz. Abdulkasim Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi I, Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynakları*, Küre Yay., İstanbul 2022, s. 340.
- 3 Mehmet Mert Sunar, “İstanbul'un Yeniçeri Mekânları: Eski ve Yeni Odalar”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, İBB Kültür AŞ Yay., II, İstanbul 2015, 191-197; ayn.mlf., “*Oda*”, *DİA*, C. EK-2, s. 369-371.
- 4 Kapıkulu süvarilerin asker kaynakları, çeşitli işlerde istihdam edilmeleri gibi hususlar için bkz. Coşkun Ünsal, *Osmanlı Askerî Teşkilatında Kapıkulu Süvarileri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.

boyunca merkezî ordular kurmaya ve bunun için kaynak üretmeye iten gelişmeler⁵, zaten merkezî bir orduya sahip olan Osmanlılar'ı nasıl etkilemişti? Osmanlı idaresi 16. yüzyılın ikinci yarısında daimî ordunun asker sayısını arttırdı, vergi sisteminde reformlar gerçekleştirdi ve bürokratik yapıyı yeniden organize etti.⁶ Gönüllü, sekban, serdengeçti gibi çeşitli adlarla ücret mukabilinde veya çeşitli vaatlerle cepheye sürülenlerin sayısı hızla arttı. Bu zümrelere dahil olanların hedeflerinden biri merkezî ordunun veya timar ordusunun bir neferi olmağı.⁷ Sayıları hızla artan daimî ordu mensuplarından bazıları 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşradaki pek çok idarî birimin sakinlerine dönüştüler.

Kapıkullarından bazılarının taşrada yaşamaya başlamasını pek çok sebeple açıklamak mümkündür. 16. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun muhtelif yerlerinde, sebebi ister nüfus artışı ister iklim olayları isterse de taht kavgaları olsun, bir âsayişsizlik söz konusuydu ve olaylar giderek büyümekteydi. Bu durum taşrada kolluk hizmeti gören subaşı ve yanındaki ehl-i örfün yetersiz kaldığını gösteriyordu.⁸ Taşrada âsayişle ilgili oluşan zafiyet, 1559 veya bu tarihten çok kısa bir süre sonra belli başlı yerlere kapıkulu askerlerinin konuşlandırılmasına sebep oldu.⁹ Timar sisteminin devletin askerî ihtiyaçlarını karşılayamaması, terakki/tevcih çarkının haddinden fazla hızlanması kapıkullarının sayısının

- 5 Avrupa ordularının geneli, 17. yüzyıla kadar yerel birlikler ve paralı askerlerden oluşuyordu. Otuz Yıl Savaşları'yla (1618-1648) Avrupa'nın içine düştüğü sürekli çatışma hali, daimî ordu oluşturulması fikrini güçlendirdi. Bunun için merkezî idarenin paralı asker liderlerini ikna etmesi ve daima silah altında tutulacak askerlerin masrafları için büyük bir vergi reformu gerekiyordu. Nassaulu Maurits ile İsveç Kralı Gustavus Adolphus'un bu konudaki kısmî başarıları, diğer Avrupa devletlerini etkilemişti. Avrupa'da daimî profesyonel orduların ortaya çıkışı süreci hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Johan A. Mears, "The Emergence of the Standing Professional Army in Seventeenth-Century Europe", *Social Science Quarterly*, L/1 (1969), s. 106-115. Avrupa'da paralı askerlikle ilgili yaşanan değişim için ayrıca bkz. Michael Sikora, "Paralı Ordularda Değişim ve Süreklilik", *Askerlik "İşi": Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)*, der. Erik Jan Zürcher, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 195-231.
- 6 İlgili tarihlerde Osmanlı vergi sistemi ve bürokratik yapıdaki reform hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk, Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi (1560-1660)*, çev. Adnan Tonguç, Alfa Yay., İstanbul 2019, s. 207-235. Asker sayı artışı için 10. Dipnota bkz.
- 7 Osmanlı merkezî idaresinin asker ihtiyacını karşılamak için taşradaki askerî iş gücü havuzunu genişletmesi hakkında mesela bkz. Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), 283-337; Pál Fodor, *Kızıl Elma*, çev. Özgür Kolçak, Yeditepe Yay., İstanbul 2020, s. 426-431; Linda T. Darling, *The Janissaries of Damascus in the Sixteenth Century, Or, How Conquering a Province Changed the Ottoman Empire*, EB-Verlag Yay. Berlin 2019, s. 12, 15-51 vd.; Serkan Osmanlıoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Gönüllü Askerlerden Garip Yiğitler (XVI. yüzyıl)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023; Ünsal, *Kapıkulu Süvarileri*, s. 55-56, 116-117.
- 8 Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğe Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 69-72.
- 9 Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/3 (Ankara 1947), 300; ayn.mlf., *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâli İsyanları"*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 17-20, 131; Turan Açık, "Medine-i Amasya Sâkinlerinden Kapıkulu Sipahileri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Sosyo-Politik Hayata Bir Bakış", *Turkish Studies*, X/1 (2015), 9, 18.

artmasına sebep olmuştu.¹⁰ Diğer yandan sürekli artan enflasyonla birlikte askerlerin ulûfe ödemelerinde gecikmeler oluyor veya mağşuş akçelerle ödeme yapılabilirdi.¹¹ Bu durum askerler arasında huzursuzluklara ve bazen de büyük isyanlara yol açıyordu.¹² Dolayısıyla, devlet kapıkullarının taşrada ikamet etmelerini tasvip etmese de, sayıları her geçen gün artan kapıkullarının İstanbul için oluşturabileceği tehdit de azaltılmıştı.

1578’de doğu cephesinde, 1593’te ise batı cephesinde başlayan savaşlar, kapıkullarının nerede yaşaması gerektiğini de gündeme getirmişti. III. Mehmed’in 1595 tarihli bir adâletnâmesinde kapıkullarına daima Dîvân-ı Hümâyûn hizmetinde buldukları ve padişahın bulunduğu yerde yaşadıkları için bölük halkı ve kapıkulu denildiğine vurgu yapılıyordu. Taşrada ikamet edenlerin bu şerefte mahrum olacakları bildiriliyordu. Kapıkullarının taşrada ikamet etmelerinin ortaya çıkardığı en büyük problemlerden biri olarak bazı kimselerin kapıkulu kisvesine bürünüp insanlara zarar vermeleri öne çıkarılıyordu. Bölge idarecilerinden bu emrin herkese duyurulması, kapıkullarının ikamet ettikleri yerlerden ayrılp İstanbul’a gelmeleri ve sefere katılmaları isteniyordu. Bu kişiler, sefer dönüşünde artık İstanbul’da ikamet edeceklerdi. Eğer emre uymayan olursa ulufelerinin kesileceği ve kendilerine timar tevcih edileceği bildiriliyordu.¹³ Buna rağmen sayıları hızla artan kapıkullarının taşrada ikametleri devam etti.¹⁴

Kapıkullarının taşrada ikamet etmeleri, sosyal ve iktisadî hayatta kendilerine daha fazla alan açmalarını sağladı. Artan enflasyonla birlikte mevâcibin alım gücünün azalması, kapıkullarının hem askerlik dışındaki işlerle meşgul olmalarına hem de devlet tarafından kendilerine taşrada bazı görevler verilmesine sebep oldu.¹⁵ Bu süreçte yeniçeriler köylere

10 1530’da 15.759 olan yeniçeri, kapıkulu süvarileri, cebeci, topçu ve top arabacılarının sayısı 1566’da 26.513’e, yüzyılın sonuna doğru ise 50.000’in üzerine çıkmıştı. Bkz. Bilgin Aydın, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Mukayeseli İstatistik Faaliyetleri ve Kanuni Dönemine Ait Bir Mevâcib Defteri”, *Yücel Dağlı Anısına*, haz. Evangelia Balta vd., Turkuaz Yay., İstanbul 2011, s. 77; Erol Özvar, “Osmanlı Devleti’nde Bütçe Harcamaları (1509-1788)”, *Osmanlı Maliyesi, Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay., I, İstanbul 2006, 237; *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, 391-392; Rhoads Murphey, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş, 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, Homer Yay., İstanbul 2007, s. 68. Sayı artışının askerî ihtiyaçlarla ilgisi kabul edilmekle birlikte terakki/tevcih çarkının hızlanmasıyla alakalı olabileceği iddiası için ayrıca bkz. Coşkun Ünsal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askerî Değişim ve Kapıkulu Süvarileri (16-17. Yüzyıl)”, *Harp Tarihi Dergisi*, 7 (2023), 1-38.

11 Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul 2012, s. 122-161.

12 Kapıkulu isyanlarının temel dinamikleri için bkz. Ünsal, *Kapıkulu Süvarileri*, s. 184-186.

13 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 617-618. Yeniçerilerin İstanbul dışındaki mevcudiyetleri ve yayılmaları hakkında ayrıca bkz. Gül, *a.g.e.*, s. 339-344.

14 Koçi Bey de IV. Murad’a sunduğu risalesinde kapıkullarının merkezde, timar sahiplerinin ise timar arazilerinde ikamet etmesi gerektiğini vurguluyordu. Bkz. *Koçi Bey Risalesi*, haz. Ali Kemal Aksüt, Vakıf Gazetesi Yay., İstanbul 1939, s. 28-29.

15 Akdağ, “a.g.m”, s. 301; ayn.mlf., *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, TTK Yay., II, Ankara 1971, 109. Aynı dönemde merkezde kalan kapıkulları da benzer sebeplerden dolayı askerlik dışında çeşitli işlerle uğraşmaya başlamışlardı. Genel bir değerlendirme için bkz. Arif Bilgin-Ümit Ekin, “Bir Kimliğin Dönüşümü: ‘Asker’likten ‘Asker-Esnaf’lığa”, *Akademik İncelemeler*, II/1, (2007), 215-229.

kadar yayılıp neredeyse bütün asayiş işlerini ele geçirirlerken¹⁶, kapıkulu süvarileri ise şehirlerde genellikle toplu halde yaşadılar ve daha çok malî işlerde istihdam edildiler.¹⁷

Yaşadıkları bölgede zamanla ahaliyle kaynaşan kapıkulu süvarileri ve yeniçeriler arasında ciddi bir disiplin sorunu ortaya çıktı. Kapıkulları merkezden uzaklaştıkça askerî kimliklerinin arkasına sığınarak ikamet ettikleri yerlerde reayaya baskı kurup kazanç sağlayabiliyorlardı.¹⁸ Bu aynı zamanda haksız bir rekabet ortamının oluşmasına da sebep oluyordu.¹⁹ Bunu yaparken bölgedeki “yoldaş”larıyla hareket ettikleri gibi reayadan bazılarını asker kıyafeti giydirecek insanların üzerine salabiliyorlardı.²⁰ Diğer yandan reayadan bazı kişiler de kapıkullarının taşrada ikamet etmesini fırsat bilip onlara mahsus kıyafetlerle gezerek insanlara zulmetmeye başlamışlardı.²¹ Böyle bir tercihte bulunulmasında kapıkullarının yargı karşısında ve iktisadî faaliyetlerde reayadan farklı bir konumda olmalarının etkisi büyüktü.²² 16. yüzyılın sonlarına

-
- 16 Asayiş görevinin yeniçerilerden tayin edilen yasakçıların eline geçmesi vurgusu için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, TTK Yay., I, Ankara 1988, 324. Taşrada ikamet eden yeniçerilerin esnaflaşkılarıyla ilgili toplu bir değerlendirme için ayrıca bkz. Bilgin-Ekin, “a.g.m”, s. 215-229.
- 17 Akdağ, “a.g.m.”, s. 300. Kapıkulu süvarilerinin Amasya özelinde sosyo-ekonomik dinamiklerle yerleştikleri ve bu dinamiklerle ilişkili olarak bürokratikleştikleri vurgusu için bkz. Açık, “Medine-i Amasya Sâkinleri”, s. 22-33.
- 18 Mesela bkz. 66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) *Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)*, haz. Reyhan Aytaç, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 182); 88 No’lu *Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, haz. Fatma Kaytaz, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 18.
- 19 Pek çok örnek olmakla birlikte 5 Şubat 1577’de İznikmid kadısına yazılan hüküm, haksız rekabet hususunu ortaya koymaktadır: “...etrâfdan kasabaya gelen rençber tâifesi ba’zı me’külât ve zahire getürdükdde sipâhdan ve yeniçeri ve cebeci ve topçılardan ba’zuları karşılayup kasaba halkına aldurmayup cebren kendüler alup bahâsın değeriyle virmeyüp cüzî akça virüp sonra ziyâdeye satup...” . Bkz. 29 Numaralı *Mühimme Defteri (984/1576) (Tahlil-Özet-Transkripsiyon)*, haz. Gülay Kahveci, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 174. Haksız rekabet hususunda ayrıca bkz. Bilgin-Ekin, “Bir Kimliğin Dönüşümü”, s. 226-227; Mehmet Doğan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Yeniçeriler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI/1 (2014), 143.
- 20 Akdağ, “a.g.m.”, s. 300-301.
- 21 “...vilâyet-i Anadolu’da ba’zı eşkiyâ sipâhî ve silahdâr nâmına bayraklar ile gezüp...” . Bkz. *Mühimme Defteri (=A.DVNS.MHM.d)*, nr. 72, hk. 736, 11 Receb 1002/2 Nisan 1594; “...yeniçeri ve acemi oğlanı nâmına ve şeklinde gezüp fukarâya ve re’âyaya zulm ü te’addî üzere olanların...” . Bkz. 75 Numaralı *Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, haz. Adem Keleş, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011, s. 97. Yeniçerilerin reayaya zulmetmesi, reyanın da yeniçeriyimş gibi davranıp işledikleri suçlarla ilgili ayrıca bkz. Cafer Çiftçi, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, Sayı 27 (Bahar 2010), 46-48; Yaşar Baş, “Merkez ve Taşrada Yerleşik Yeniçeri-Halk Çekişmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, XLIX/13 (2014), s. 324-365.
- 22 Kapıkullarının taşra idarecilerini yok saymaları ve mahkeme karşısında ayrıcalıklı konumları bu çalışmanın muhtelif yerlerinde üzerinde durulan bir husustur. Kapıkullarının kimliklerini kullanıp iktisadî faaliyetlerde bulunarak haksız rekabet ortamı oluşturmaları hakkında bkz. 19. Dipnot. Konuyla ilgili genel bir ifade için ayrıca bkz. Akdağ, *Dirlük ve Düzenlik Kavgası*, s. 304.

doğru bu türden faaliyetlerin engellenmesiyle ilgili kadılıklara gönderilen emirler giderek arttı. Kapıkullarının askerî kimliklerini kullanarak taşrada işlediği suçlar halk arasında ciddi bir kapıkulu düşmanlığı doğurdu. Üstelik reayanın bir kısmı da kapıkuluymuş gibi davranarak bu nefretin artmasına katkı sundu.²³

Daha önce merkezde ikamet eden, kendilerine has kuralları, çeşitli hak ve sorumlulukları olan kapıkullarının taşrada ikamet etmeleri, idarî anlamda bazı adımların atılmasını zorunlu hale getirmişti. Kapıkulları doğrudan sultandan veya zâbitlerinden emir aldıklarından yerel yönetimde problemlere sebep olmuşlardı.²⁴ Devletin tasvip edip etmediğinden bağımsız olarak artık taşrada ikamet etmeye başlayan kapıkulları nasıl zapt edilecekti? Sefer emri geldiğinde en kısa sürede ordugâha gelmeleri nasıl sağlanacaktı? Nasıl cezalandırılacaklardı? Vefat ettiklerinde malları ne olacaktı? Bu ve bunun gibi sorular, taşrada ikamet eden yeniçerilerin buldukları kazalara “*yeniçeri serdari*”²⁵, kapıkulu süvarileri için de “*kethüdâyeri*” adıyla anılan zâbitlerin tayin edilmesine sebep oldu. Bu zâbitler başlarda tayin edildikleri idarî birimde ikamet eden yoldaşlarıyla ilgili gönderilen emirlerde muhatap alınmaya başlandı.²⁶ Ardından 17. yüzyılın ortalarından itibaren taşrada âsayişin sağlanması hususunda kadı, voyvoda, mütesellim, ayan ve iş erleriyle birlikte pek çok emirde kendilerine de yer verildi.

Yukarıda izah edilen gelişmeler sonucunda ortaya çıkan kethüdâyerilikle ilgili mevcut bilgiler oldukça azdır. Bazı çalışmalarda sınırlı bilgiler bulunmakla birlikte genellikle

23 Akdağ, *Dirlık ve Düzenlik Kavgaşı*, s. 303-304. Kapıkulları, reayanın kendileri gibi davranmalarından son derece rahatsızdı ve zaman zaman bu konuyu mahkemeye de taşımışlardı. Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 14, s. 24, hk. 36, 9 Muharrem 979/3 Haziran 1571.

24 Halil İnalçık-Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VI/3 (2005), 35.

25 Abdülkadir Özcan, “Serdar”, *DİA*, XXXVI, 552; Gül, *a.g.e.*, s. 344-356. Yeniçeri serdarlarının tayin prosedürü de genellikle kethüdâyeri tayinlerinininkiyle benzerdi. Yeniçeri ağası veya vekili uygun gördüğü biriyle ilgili idarî birimin kadısına mektup yazar, yeniçeri ve kuloğullarıyla ilgili her türlü işin yeniçeri serdari aracılığıyla yürütülmesini talep ederdi. Yeniçeri serdari ve tayin problemleri için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 29, 47-49.

26 Mesela kapıkullarının reayaya zulmetmesi veya zulmedenlere sahip çıkmalarının engellenmesiyle ilgili kadı, kethüdâyeri ve yeniçeri serdarının muhatap alındığı Ekim 1609 tarihli bir hüküm için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 358, hk. 928.

merkezde bulunan ve aynı isimle anılan diğer görevlilerle sıklıkla karıştırıldığı görülmüştür.²⁷ Dolayısıyla bu çalışmada süreç içerisinde taşra idaresinde önemli makamlardan birine dönüşecek olan kethüdâyerilik betimleyici üslupla çeşitli yönleriyle incelenecektir. Bu makamın tanınmasıyla oluşacak olan zeminde bu göreve tayin edilen kapıkulu süvarilerine makamın sağladığı imkânlar, bu imkânların sonraki kariyerlerine nasıl tesir ettiğine dair analitik incelemeler yapılabilecektir.

Bu çalışmada kethüdâyeriliğin ortaya çıkmasına sebep olan gelişmeler, literatürdeki bilgilerin dışında çeşitli şikâyetler üzerine merkezden taşraya gönderilen emirlerden takip edilmeye çalışıldı. Kimlerden seçildikleri, nasıl tayin edildikleri hususunda özellikle kapıkulu süvari zümrelerinin ağaları tarafından kaleme alınan mektuplara başvuruldu. Bu mektupların birer sureti, tayin işleminin yapıldığı kazanın sicillerinde bulunulduğundan muhtelif tarihli, farklı bölgelerin kadı sicilleri incelendi. Tayin işleminin nasıl bir zorunluluğa dönüştüğü, kethüdâyerilerin ne tür görevler icra ettikleri ve kimlerden sorumlu oldukları gibi pek çok konu, yine farklı tarihli Mühimme Defterleri'ndeki emirler incelenerek kaleme alındı. 1570'li yıllarda ilk örneklerini gördüğümüz kethüdâyerilik makamının 1826 yılında kaldırdığı göz önüne alındığında yapılan tariflerin ister istemez genelleme eğilimi içerdiği görülecektir. Bu çerçevede öncelikle tayin prosedürü ve görev alanlarında standartlaşan hususların tespitine odaklanılmıştır. Yaşanan dönüşümler yeri geldikçe vurgulanmış ve istisnai durumlarla mümkün merteye işaret edilmiştir.

27 Bu makaleye konu olan kethüdâyeriler hakkında az da olsa sağlıklı bilgi veren, ancak doğrudan kethüdâyeriliği merkeze almayan çalışmalar mevcuttur. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 175-177; Ergenç, *a.g.e.*, s. 76-77; Özkaya, *a.g.e.*, s. 29, 47-52, 73, 107; Açıık, "Medine-i Amasya Sâkinlerinden Kapıkulu Sipahileri", s. 1-46. Buna mukabil çoğu çalışmada kethüdâyeriliğin karıştırıldığı görülmektedir. Mesela 18. yüzyılda Sivas'ın önemli ailelerinden Hatibzâdelere mensup Ali Ağa'nın hayatının kaleme alındığı bir çalışmada Mehmet Zeki Pakalın'dan naklen kethüdâyerinin yeniçeri ocağı zâbitlerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Muhammed Aydın, "XVIII. Yüzyılda Sivas'ta Bir Ağa: Hatib-Zade Es-Seyyid Ali Ağa ve Serveti", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/1 (2014), 68. Yine çalışmada kullanılan kaynaklarda açıkça zikretmesine rağmen taşrada görevli kethüdâyerinin yeniçeri ocağının zâbiti olduğuna dair yanlış anlamaya örnek için bkz. Burcunur Mutlu, "1645 Numaralı Şer'iyye Sicili'ne Göre Balıkesir'de Eşkıyalık Hareketleri", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, VIII/1 (Yaz 2021), 118, 121; Tekelioğulları ile ilgili yapılan bir araştırmada ailenin temayüz etmesinde öneminden bahsedilen Hacı Osman'dan "kethüda-yeri" olarak bahsedilmesi, "ailenin asker ve muhtemelen yeniçeri kökenli olduğuna ilişkin güçlü bir izlenim" uyandırdığı yönündeki iddialar için bkz. Evren Dayar, "Ayanlar Çağı'nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)", *Osmanlı Araştırmaları*, LIX (2022), 128; Çankırı ile ilgili yapılan bir çalışmada "Altı Bölük" denilen kapıkulu süvarilerinin "yeniçeri grubu" olarak tanımlanması ve yeniçeri serdari ile birlikte kethüdâyerinin de atamasının yeniçeri ağası tarafından yapıldığı hakkında yanlış değerlendirmeler için bkz. Ahmet Elibol, *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*, Çankırı Belediyesi Yay., Çankırı 2008, s. 56. Benzer örnekler için ayrıca bkz. Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, I/1 (Haziran 2013), 57 (9. Dipnot); Sadık Çetin-Ayhan Doğan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması ve Amasya'ya Yansımaları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVII/3 (2018), 1175; 20 No'lu Amasya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, haz. Semra Kanat, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2022, s. 67.

Kethüdâyeri Kavramı

“Kethüdâyeri” kavramı Osmanlı askerî teşkilatında farklı anlamlarda kullanılan bir terimdi. Bu sebepten bazı çalışmalarda sıkça karıştırılmıştır. Yeniçerilerin yüksek rütbeli zâbitlerinden biri olan kul kethüdâsının yardımcısına kethüdâyeri denilmekteydi.²⁸ Yine merkezde sipâhî ve silahdâr ağalarının emri altında çalışan yüksek rütbeli zâbitler arasında kethüdâyeriler bulunurdu. Bunlar genellikle kendi zümrelerinin başçavuşlarından seçilirler, oldukça yüksek maaş alırlardı. Sipâhî veya silahdâr kethüdâlarının yardımcısı ve vekili oldukları söylenebilir. Zaten terfi ettiklerinde genellikle kendi zümrelerinin kethüdâlığına yükselirlerdi.²⁹

Bu çalışmaya konu olan ve kaynaklarda adlarına diğerlerinden daha fazla rastladığımız kethüdâyeriler, 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştı. 17. yüzyılın başlarından itibaren merkezden taşradaki idarî birimlere gönderilen çoğu emirde kethüdâyeriler de zikrediliyordu ve kadıyla birlikte çeşitli hizmetlerde bulunması isteniyordu. Bunlar, altı farklı zümreden oluşan (sipâhî, silahdâr, ulûfeciyân-ı yemîn, ulûfeciyân-ı yesâr, gurebâ-i yemîn, gurebâ-i yesâr) ve taşrada ikamet eden kapıkulu süvarilerinin en küçük zâbitleriydi.³⁰ Kethüdâyeriler, doğrudan ağalardan yetki alan, taşrada ikamet eden kapıkulu süvarilerinin temsilcisi ve sorumlusu konumundaydılar. Kethüdâyerilik, 1826’da kapıkulu süvariliğinin ilgasıyla birlikte ortadan kalktı.³¹

Tayin Prosedürü

Kapıkulu süvarilerinin taşraya doğru yayılması merkez tarafından muhatap alınacak kethüdâyeri adında bir zâbit sınıfının yaratılmasına sebep oldu. Kethüdâyeri tayinlerinin ne zaman başladığını tespit etmek, eldeki verilerle şimdilik oldukça güçtür. 1570’lere gelindiğinde kethüdâyeri tayinlerine rastlanmaya başlanmıştır.³² 17. yüzyılın ilk çeyreğinde kethüdâyeri tayinleriyle ilgili önemli bir gelişme yaşandığı anlaşılmaktadır. Daha önceki tarihlerde kapıkulu süvarilerinin taşrada problem çıkarmaları sonucu kethüdâyeri tayinine

28 Abdülkadir Özcan, “Kul Kethüdâsı”, *DİA*, Ek-2, 89-90. Bu maddede her ne kadar önemli taşra merkezlerindeki yeniçerilerin başında kul kethüdâsı ve “kethüda yeri” bulunduğu ifade ediliyorsa da (s. 90) bu doğru değildir.

29 1717 ilâ 1732 arasındaki bazı örnekler için bkz. BOA, *Sadaret Defterleri* (=A.d.), nr. 2939, vr. 7b, 8a. Bu kethüdâyerilerin bazen ulûfeciyân veya gurebâ bölükleri kethüdâlığına atandıkları da olurdu. Mesela bkz. BOA, *Bâb-ı Âşafî, Ruus Kalemi Defterleri* (=A.RSK.d.), nr. 1474, s. 143.

30 Uzunçarşılı, çok kısa bir şekilde kethüdâyerini izah ederek bir mühimme kaydı ile mektup örneğini eserine almıştır (a.g.e., II, 175-177). Ayrıca bkz. Özkaya, a.g.e., s. 50.

31 Mesela kethüdâyeriliğinin ilgasıyla ilgili “...sipâhî ve silahdâr ve bölükât-ı erba’ a nâmi ve anlara mahsûs olan kethüdâyerilikleri külliyyen ref’ ve imhâ ve fîmâ-ba’ d sâ’ir efrâd-ı mü’minin misillü cânib-i şer’iat-ı garrâdan ve taraf-ı eşref-i şâhânedan mensûb vâli ve hâkimü’ş-şer’ ve sâ’ir memleket zâbitlerine itâ’at ve inkiyâd iderek cümlesi kâr u kışb ve zirâ’at ve san’atlarıyla meşgûl...” olmaları gerektiğine dair fermanın kendilerine ulaştığı ve gerekli işlemlerine yapıldığına dair Hacıoğlu Pazarı (Silistre) Kadısı Mehmed Nuri’nin ilamı için bkz. BOA, *Cevdet-Askeriye* (=C.AS.), nr. 250/10469-1, 23 Safer 1242/26 Eylül 1826.

32 Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 24, s. 221, hk. 587, 20 Muharrem 982/12 Mayıs 1574; 66 Numaralı Mühimme Defteri, s. 182.

dair örnekler vardır. Yüzyılın başlarından itibaren ise artık kapıkulu süvarinin karıştığı bir olaya atıf yapılmadan pek çok idarî birime kethüdâyeri tayin edilmiştir. Üstelik ilginç bir şekilde bunun eski bir gelenek olduğu vurgulanmıştır. Bu minvalde 1605'ten itibaren Tokat'tan (Turhal, Zile ve İnebazarı) Kütahya'ya, Eskiil'den (Aksaray) Manisa'ya, Vidin'den Yenipazar'a, Malkara'dan Selanik'e, Bursa'dan Prizren'e, Halep'ten Yenişehir'e (Larissa), Konya'dan Banaluka'ya, Beyşehir'den Kefe'ye, Bayburt ve Erzincan'a kadar pek çok yere kethüdâyeri tayiniyle ilgili hükümler kaleme alındı.³³ Bu durum, aslında kapıkulu süvarilerinin 17. yüzyılın başlarından itibaren çok farklı yerlerde gruplar halinde yaşadıklarını göstermektedir.

17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kethüdâyeri tayinlerinin âdet haline geldiğini ifade etmek için genellikle “*mu'tâd-ı kadîm*”, “*de'b-i kadîm*” veya “*resm-i kadîm*” terkipleri kullanıldı. Kethüdâyeri tayin işlemi, merkezin gerekli gördüğü hallerde bölge idarecilerinden bu iş için uygun birini arz etmelerini istemesi³⁴ veya doğrudan bölük ağalarının arzıyla gerçekleşirdi. Bazı durumlarda taşradaki idareciler de kethüdâyeri tayin edilmesinin zorunluluğuna işaret ederek uygun birini merkeze arz edebilirlerdi.³⁵ Bölük ağalarının ağzından müştereken kaleme alınan mektuplar tayine esas teşkil ederdi. Mektuplar kethüdâyeri tayin edilecek yerin kadısına gönderilir, suretleri de kadı sicilinin genellikle sonuna eklenirdi.

17. yüzyılın başından itibaren mektuplarda ilk olarak kethüdâyeri tayinin bir zorunluluk olduğu ifade edilirdi. Bazı basit farklılıklar olmakla birlikte genellikle mektuplara şu şekilde bir giriş yapılırdı: “...*hâlâ kazâ-i hükûmet-şi 'arınızda olan ( ) ve tevâbi' nevâhîde sâkin altı*

33 Turhal, Zile ve İnebazarı kethüdâyeri için bkz. *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (s. 1-171), haz. Selçuk Demir, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011, s. s. 163 (23 Za 1013/12 Nisan 1605); Kütahya için bkz. *75 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 172-331), s. 134 (3 Zilhicce 1013/22 Nisan 1605); Eskiil için bkz. *75 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 172-331), s. 250 (4 Zilhicce 1013/23 Nisan 1605); Manisa için bkz. *75 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 172-331), s. 80 (1605); Vidin için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 77, s. 119, hk. 366, 29 Cemaziyelvel 1014/12 Ekim 1605; Yenipazar için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 77, s. 130, hk. 392, 20 Cemaziyelahir 1014/2 Kasım 1605; Malkara ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 718, hk. 1871, 5 Safer 1018/10 Mayıs 1609; Selanik ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 711, hk. 1851, 13 Safer 1018/18 Mayıs 1609; Bursa ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 311, hk. 814, 14 Rebiülevvel 1018/17 Haziran 1609; Prizren ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 331, hk. 860, 17 Rebiülevvel 1018/20 Haziran 1609; Halep ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 186, hk. 481, 13 Rebiülahir 1018/16 Temmuz 1609; Yenişehir, Tırhala, Alasonya, Velestin, İzdin, Çatalca (Farsala) çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 264, hk. 699, 8 Cemaziyelahir 1018/8 Eylül 1609; Konya için ve çevresi bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 43, hk. 113, 26 Receb 1018/25 Ekim 1609; Banaluka ve çevresi için bkz. nr. 78, s. 40, hk. 107, 4 Şaban 1018/2 Kasım 1609; Beyşehir ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 457, hk. 1177, 5 Şaban 1018/3 Kasım 1609; Kefe ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 90, hk. 240, 6 Şaban 1018/4 Kasım 1609; Bayburt ve Erzincan çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 76, hk. 199, 8 Şaban 1018/6 Kasım 1609; Manisa ve çevresi için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 71, hk. 189, 18 Şaban 1018/16 Kasım 1609 vd. Kethüdâyeri tayinlerinin neredeyse tamamı sipahi zümresinden yapılmıştır.

34 Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 725, hk. 1891, 26 Muharrem 1018/ 1 Mayıs 1609.

35 Mesela bkz. *75 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 172-331), s. 134.

bölük yoldaşları üzerlerine kethüdâyeri nasb olunmak de' b-i kadim olmağla...". Daha sonra ise kethüdâyeri olarak tayin edilecek kişinin hangi zümrenin kaçınıcı bölümünde olduğu, ne kadar yevmiye aldığı bilgisi verilerek vasıflarından bahsedilirdi. Mektubun devamında kadıdan tayin edilen kişiyi bu görevde istihdam etmesi, kethüdâyerilikle ilgili olan hususlarda bu şahsı muhatap alması/aldırması istenirdi. Bu mektupların muhatabı sadece kadı olmayıp devamında bölgede ikamet eden kapıkulu süvarileri ve kethüdâyeri olarak atanan kişiye de hitap edilirdi. Neferlerden tayin edilen kethüdâyerini zâbit olarak kabul etmeleri, herhangi bir dava söz konusu olduğunda bu kişi aracılığıyla mahkemede işlerini halletmeleri, kimseye zarar vermemeleri istenirdi. Kethüdâyerine ise idarî birimde ikamet eden yoldaşlarını uygun bir şekilde zapt etmesi, karşı gelen olursa bu kişilerin eşâmesini merkeze bildirmesi istenirdi.³⁶ Tayin mektubuyla birlikte kethüdâyeri ve idarî birimde yaşayan kapıkulu süvarileri arasında aslında yetki aktarımı yoluyla emir-komuta zinciri kuruluyordu. Taşrada ikamet eden kapıkulu süvarilerinin ocakla ilişkilerinin kesilmesi veya cezalandırılmaları, kethüdâyerinden gelen bilgiler doğrultusunda olacaktı. Bu husus, mektuplarda zamanla standart hale gelen bir vurguydu. Diğer yandan özellikle kapıkulu süvarisi gibi mızrak ve bayrak ile gezip halka zulmedenlerin sayısının arttığı dönemlerde bu standardın dışına çıkılırdı. Bu kişilerin ibret verici bir şekilde kethüdâyeri eliyle cezalandırılması emredilirdi.³⁷ Mektubun sonunda ise bölük ağalarının isimleri bulunurdu. Kethüdâyeri tayinlerinde her ne kadar altı ağanın ayrı ayrı mektup yazdıkları ifade ediliyorsa da³⁸ eldeki veriler ortak bir mektup kaleme alındığını göstermektedir. Mektuplarda çoğu zaman ağaların altısının da adları yer alıyordu. Diğer yandan zaman zaman daha az sayıda ağanın mektuplarda adının geçtiği görülmektedir.³⁹ Bu tayin mektupları diplomatik açıdan zamanla klasik bir forma kavuşmuş, 1826'da kapıkulu süvariliğiyle birlikte kethüdâyeriliğin ilga edilmesine kadar isim kısımları değişmek kaydıyla hemen hemen aynı cümlelerle tekrarlanmıştır.

Kethüdâyeri tayini için mektupla birlikte zaman zaman *Divân-ı Hümâyûn*'dan hüküm de kaleme alınıyordu. Ancak hükümde ağalar tarafından yazılan mektuba veya arza mutlaka atf

36 Mektuplarda belirtilen hitaplarla ilgili mesela bkz. Mesela bkz. *ÜKS*, nr. 252, vr. 93b, 25 Şaban 1079/28 Ocak 1669; *Kastamonu Kadı Sicilleri (=KKS)*, nr. 1, s. 208, hk. 287, Evâhir-i Cemaziyelahir 1101/1-9 Nisan 1690; nr. 4, s. 172, hk. 252, Muharrem 1102/Ekim-Kasım 1690; nr. 7, s. 92, hk. 103, Evâhir-i Rebiülahir 1107/29 Kasım-7 Aralık 1695 vd.

37 Mesela bkz. *ÜKS*, nr. 300, vr. 65b, 15 Rebiülahir 1098/28 Şubat 1687; nr. 332, vr. 97a, Evâsıt-ı Şevval 1116/6-15 Şubat 1705; nr. 334, vr. 145b, 10 Cemaziyellevvel 1119/9 Ağustos 1707. Her ne kadar kethüdâyeri yeniçeri zâbiti olarak tarif edilse de 1670'lerde Balıkesir çevresi için bkz. Mutlu, "a.g.m.", s. 121.

38 Halil İnalçık, "Osmanlı Bürokrasisinde Aklâm ve Muâmelât", *Osmanlı Araştırmaları* (Ayrı Basım), İSAM Yay., İstanbul 1980, (Ayrı Basım), s. 1.

39 Mesela bir ağanın mektubu için bkz. *ÜKS*, nr. 294, vr. 118b, tarihsiz; iki ağa için bkz. Ali Duman, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Kastamonu'da Günlük Hayat (1115 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili'nin Kataloğu)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994, s. 244; *ÜKS*, nr. 334, vr. 149b, Evâil-i Muharrem 1119/4-13 Nisan 1707; üç ağa için bkz. *ÜKS*, nr. 292, vr. 53a, 22 Rebiülahir 1095/8 Nisan 1684; nr. 292, vr. 54a, Evâhir-i Zilhicce 1094/1-10 Aralık 1683, dört ağa için bkz. *ÜKS*, nr. 252, vr. 93b, 25 Şaban 1079/28 Ocak 1669; nr. 332, vr. 97a-97b, Evâsıt-ı Şevval 1116/6-15 Şubat 1705.

yapılıyordu.⁴⁰ “*Kethüdâyerilik Defteridir*” adıyla 23 Ağustos 1670 ilâ 20 Haziran 1671 tarihleri arasında 29 adet kethüdâyeri tayinini ihtiva eden bir kaynak mevcuttur. Şimdilik kethüdâyeri tayinleriyle ilgili toplu bilgilerin yer aldığı başka defterlerin olmaması, bu defterin de neden ortaya çıktığı hakkında bilgi edinilmesini engellemektedir. Defterde kaza adı, kethüdâyeri tayin edilecek kişinin ismi, zümresi, bölüğü ve yevmiyesi (esâme) zikredildikten sonra bu göreve uygun olduğuna (mahall ve müstahikk ve ehl-i ırz) dair ocak zâbitlerinin şahitliği ve ağalarının arzı ile hüküm yazıldığı ifade edilmektedir.⁴¹ Ruûs defterlerinde genellikle kethüdâyeri tayinlerine rastlanmaması, tayinlerin ruûsla yapılmadığına, mektubun esas teşkil ettiğine işaret etmektedir.

Kethüdâyeri tayin edilecek kişilerin kimler arasından seçildiği de izaha muhtaç konulardan biridir. Kazalarda ikamet eden ve altı farklı zümreden oluşan kapıkulu süvarilerine, genellikle sipâhî ve silahdârlar arasından seçilen kişiler zâbit tayin ediliyordu. Nadiren gerekçesi özellikle belirtilerek bölükât-ı erbaadan kethüdâyeri tayinleri de olabilir.⁴² Ancak bunun yaygın bir uygulama olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Bazı kayıtlardan bir idarî birimin kethüdâyerinin sipâhî zümresinden mi yoksa silahdâr zümresinden mi olması gerektiği konusunda teamül olduğu da anlaşılıyor. Mesela 1737’de sipâhîlerin 98. bölümünde 40 akçe yevmiyesi olan Süleyman b. Halil, Niğde kethüdâyeri olarak atanmıştı. Süleyman, 23 Nisan 1737’de Niğde kethüdâyeriliğinin silahdârlara “*mahsus*” olduğunu gerekçe göstererek esâmesinin silahdârlar zümresine naklini talep etti.⁴³ Ancak kaynaklar incelendiğinde kethüdâyeri olarak çoğunlukla sipâhîlerin tercih edildiği ifade edilmelidir.⁴⁴ Kethüdâyerinin

40 Mektuba atf yapan hüküm örnekleri için mesela bkz. 75 Numaralı Mühimme Defteri (s. 172-331), s. 250; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 176. Uzunçarşılı her ne kadar tayinlerin ağalar tarafından yazılan mektup ve buna istinaden yazılan bir فرمانla olduğunu ifade etse de her tayinde hüküm yazıldığını söylemek eldeki verilerle oldukça güçtür. Dolayısıyla çoğu zaman mektubun tayin için yeterli olması kuvvetle muhtemeldir.

41 BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD)*, nr. 18249, s. 1-9, 6 Rebiülahir 1081-12 Safer 1082. Her ne kadar defter tahrip olduğu için hepsi okunamasa da kethüdâyeri atanan idarî birimler Amasya, Ankara, Antakya, Aynab, Belgrad, Bergos (Lüleburgaz), Bolu Viranşehir, Bozok, Bursa, Demirhisar (Siderokastro), Erzurum, Eskişehir, Gerede, Güzelhisar (Aydın), Halep, Hazergrad, (Razgrad), Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar), Kastamonu, Kayseri, Kızanlık (Bulgaristan), Selanik, Ürgüp, Yenişehir (Larissa), Yenişehir (Yenişarbademli)-Seydişehir’den oluşmaktadır.

42 Gölpazarı sakinlerinden olup ulûfeciân-ı yesâr zümresinden Mehmed, “*ehl-i vukuf ve eşkiyâ def’ine kâdir*” olduğu için kethüdâyeri tayin edilmişti (18 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri (H.1013-1015/M.1604-1607) (vr. 131-260), haz. Derya Elvan, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 225). Şimdilik sipâhî ve silahdârlar dışında kethüdâyeri tayini yapıldığına dair ulaşılabilen tek örnek, maalesef bu kayıttır.

43 BOA, *Bâb-ı Defteri, Süvari Mukabelesi Kalemi (=D.SVM)*, Dosya Kısmı, nr. 196/162.

44 1669-1800 yılları arasında 38 Üsküdar kethüdâyeri tayini tespit edilmiş, bu tayinlerden sadece birinin silahdarlardan (ÜKS, nr. 292, vr. 54a, Evâhir-i Zilhicce 1094/1-10 Aralık 1683) yapıldığı görülmüştür (13-15 Ekim 2023’te Üsküdar Sempozyumu’nda Üsküdar Kethüdâyerileri ile ilgili gerçekleştirdiğimiz sözlü sunum için yaptığımız taramalar sonucunda ulaşılmıştır). Aynı durum diğer idarî birimlere tayin edilen kethüdâyeriler için de büyük oranda aynıdır.

zaman zaman yeniçerilerden seçildiğine dair iddialar⁴⁵ olsa da bu doğru değildir. Kethüdâyeri tayin edilen bir kişinin esâmesinde “yeniçeri” ibaresinin olması, onun yeniçeri olduğunu göstermez. Bazı durumlarda esâme kaydında neferin önceki kadrosuna dair göndermeler olabiliyordu.⁴⁶ Bu durumun bazen kafa karışıklığına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Kethüdâyeri tayin edilecek kişilerin vasıflarıyla ilgili çoğunlukla “emekdârlık” gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Bazen bunun yanında seferlerde hizmeti görülmüş ihtiyarlardan olması, idarecilik kabiliyetinin olması, ehl-i vukuf ve eşkıya ile mücadele edebilecek vasıfta olması, ehl-i ırz olması gibi hususlar zikredilebilirdi.⁴⁷ Yine reayaya daha önce herhangi bir zararının dokunmamış olması⁴⁸, zâbitlik yapacağı yoldaşlarıyla arasında herhangi bir problem olmaması da⁴⁹ önemli referanslardandı. Bu iki özelliğe tayinlerde bazen vurgu yapılması, kethüdâyerinin reaya-asker ilişkilerinin boyutunu belirlemede önemli bir figür olmasından kaynaklanır. Burada tayini gerçekleştirilen kişilerin bu özelliklere sahip olup olmadığının takibi nasıl yapıldığı sorusu akıllara gelebilir. Bu hususta ocak içerisindeki pek çok kararda cari olan şahitlik sistemi fikir vermektedir. Bir esâme sahibiyle ilgili yapılacak her işlem, ağaların arzıyla olurdu. Bu arzlar incelendiğinde ağa, fikrini beyan ettikten sonra “*Zirde mastûr olan yoldaşları şehâdet iderler*” ifadesini kullanırdı. Farklı bölüklerde yer alan 2, 3 veya bazen 4 kişinin esâme kaydı da mukabele defterlerinden çıkarılıp arzların sonuna eklenirdi.⁵⁰ Dolayısıyla şahitlik yapanların gerçekten kapıkulu süvarisi olup olmadığı da kontrol edilmiş olurdu. Kethüdâyerilik açısından da ağaların önce meseleyi zâbitlerle tartıştıkları, daha sonra uygun birini onların şahitliğiyle kethüdâyeri olarak arz ettiği anlaşılmaktadır. Sürecin tamamlanması için ağalar, müşterek yazdıkları mektubu tayinin yapılacağı yerin kadısına

45 Mesela bkz. Mehmet Körkek, *Osmanlı Defter ve Mezar Taşı Araştırmalarında Kapıkulu Piyadelerinin Tespit Kriterlerinin İncelenmesi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 54.

46 Mesela Ekim 1675'te Üsküdar kethüdâyeri tayin edilen Şaban'ın isminin yanında “yeniçeri” de yazmaktadır. Buna mukabil Şaban'ın sipahi zümresinin 23. bölümünde, 99 akçe ulûfesinin olduğunu, dolayısıyla önceki tarihlerde bir başarı karşılığında yeniçeri ocağından kapıkulu süvariliğine terfi ettiğini biliyoruz (ÜKS, nr. 272, vr. 77b). Benzer bir örnek için bkz. *5 Numaralı Bor Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1083-1085) (M. 1672-1675) (319-413. Sayfalar Arası)*, haz. Aycan Ertürk, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2023, s. 131.

47 Vasıflarla ilgili sırasıyla mesela bkz. ÜKS, nr. 252, vr. 93b, 25 Şaban 1079/28 Ocak 1669; nr. 296, vr. 125b, 5 Cemaziyelahir 1096/9 Mayıs 1685; *18 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 225; BOA, MAD, nr. 18249, s. 1-9, 6 Rebiülahir 1081-12 Safer 1082. Bu vasıfların yanında bazı tayin mektuplarında kethüdâyerinin önceki göreviyle ilgili de bilgi edinmek mümkündür. Mesela Kütahya ve çevresinde yaşayan kapıkulu süvarilerine Ocak 1804'te zâbit olarak tayin edilen silahdar zümresinden Hüseyin, dalkılıç binbaşısı olarak zikredilmektedir (*7 No'lu Kütahya Şer'iyye Sicili Defterinin (2. Bölüm) Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, haz. Ersin Üçdemir, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2010, s. 54). Bu ve daha pek çok örnek, kethüdâyeri olarak tayin edilecek kişilerin tayinden önce ocak içerisinde tecrübe kazandığına işaret etmektedir.

48 “...kendü hâlinde olup re'âyâ üzerine çıkmayıp ve re'âyâyâ asla dahl ü tecâvüz itmeyüp ef'âl ve akvâlden kimesne rencide olmamışdır” (*75 Numaralı Mühimme Defteri (s. 172-331)*, s. 134, 5 Nisan 1604).

49 *Kayseri Kadı Sicilleri (=KYKS)*, nr. 11, vr. 48a, 14 Cemaziyelahir 1014/27 Ekim 1605.

50 Mesela bkz. BOA, D.SVM, Dosya Kısmı, nr. 35/143, 13 Cemaziyevvel 1109/27 Kasım 1697; nr. 129/29, 12 Muharrem 1141/7 Ağustos 1729.

gönderiyorlardı.⁵¹ Ağalar tarafından kethüdâyerilik için tartışmaya açılan ve zâbitlerinin fikri alınan neferin öneriler sonucu belirlendiği âşikârdır. Elimizde, az da olsa buna dair misaller bulunmaktadır. Taşra idarecilerinin kendi yetki alanlarında yaşayan kapıkulu süvarilerinden birini, kethüdâyeri tayini için bazen tartışmaya açtığını biliyoruz. Bu öneri, merkezin isteği doğrultusunda olabileceği gibi doğrudan taşra idarecilerinin inisiyatifleriyle de gerçekleşebiliyordu.⁵² Taşra idarecilerinin birlikte çalışacakları kethüdâyerileri seçmesi demek olan bu uygulamanın yaygınlık derecesine dair maalesef çıkarımda bulunmak güçtür. Bu önerilerin birtakım kişiler aracılığıyla şifahi olarak yapılmış olması veya mektuplar aracılığıyla doğrudan ağalara yapıldığı ihtimalleri bulunmaktadır.

Kethüdâyeri olarak tercih edilen kişilerde aranan en önemli vasfın tecrübe olduğu söylenebilir. Bir kazada kethüdâyeri olarak görev yapmış kişilerin, ömrünün geri kalanında pek çok kez görevlerinin yenilediği (ibka), yerine başkası tayin edilse bile bir süre sonra tekrar (müceddeden) kethüdâyeri olarak tayin edildiği görülür. Mesela 8 Nisan 1684'te Üsküdar kethüdâyeriliğine tayin edilen sipâhilerden Ömer b. Sunullah'ın yerine muhtemelen kısa bir süre sonra sipâhilerden Hüseyin b. Mehmed tayin edilmişti.⁵³ 9 Mayıs 1685'te tekrar (müceddeden) Ömer b. Sunullah'ın kethüdâyeri tayin edildiği, 28 Şubat 1687'de de görevinin yenilediği (ibka) anlaşılmaktadır.⁵⁴ Ömer, 1684'te kethüdâyeri olarak tayin edildiği sırada 28 akçe yevmiye alırken, 1685'te 10 akçe terakki alarak 38 akçe tasarruf etmeye başlamış, 1687'deki tayininde de aynı miktarda ulûfeyi tasarruf etmeye devam etmiştir. Yine ilk defa 1732'de Üsküdar kethüdâyeri olarak karşımıza çıkan Mustafa b. İbrahim, sipâhilerin 7. bölüğünde, 40 akçe ulûfeye mutasarrıftı ve kendisinden bölüğünün emektar çavuşlarından biri olarak bahsedilmekteydi.⁵⁵ Mustafa'nın Üsküdar kethüdâyeriliği, 1733'te yenilendi. Bu arada ulûfesine 5 akçe terakki alarak 45 akçe tasarruf etmeye başlamıştı.⁵⁶ Mustafa'nın kethüdâyerilik görevinin ne kadar sürdüğünü, Şubat 1741'de tekrar kethüdâyeri olarak atanana kadar hangi işlerle uğraştığını bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey, kethüdâyeri olarak

51 Mesela merkezdeki zâbitlerin kethüdâyeri tayin edilecek kişilerin vasıflarıyla ilgili şahadetleri hakkında 1670 ve 1671 tarihli pek çok örnek için bkz. BOA, MAD, nr. 18249, s. 1-9.

52 Öneride bulunma açısından her iki hususla ilgili örnek için mesela bkz. A.DVNS.MHM.d., nr. 78, s. 725, hk. 1891, 26 Muharrem 1018/ 1 Mayıs 1609; 75 Numaralı Mühimme Defteri (s. 172-331), s. 134.

53 Ömer b. Sunullah için bkz. ÜKS, nr. 292, vr. 53a, 22 Rebiülahir 1095/8 Nisan 1684. Tayin tarihi verilmeyen Hüseyin b. Mehmed için bkz. ÜKS, nr. 294, vr. 118b.

54 9 Mayıs 1685'teki tayin için bkz. ÜKS, nr. 296, vr. 125b; 28 Şubat 1687 tarihli ibka mektubu için bkz. ÜKS, nr. 300, vr. 65b.

55 Mustafa'nın 1708'den 1726'ya kadarki kariyer çizgisi takip edilebilmektedir. 12 Kasım 1708'de sipâhilerin 6. bölüğünde 43 akçe ulûfesi olan Mustafa, 30 çavuştan 10'uncu rütbede olardı. Süreç içerisinde terfi alarak 28 Nisan 1716'da birinci çavuşluğa kadar yükselmişti. 24 Ağustos 1716'da sipâhî veznedârı, 31 Ağustos 1716'da sipâhî başçavuşu, 22 Aralık 1716'da tenzil-i rütbe ile tekrar sipâhî veznedârı, 1 Kasım 1725'te tekrar sipâhî başçavuşu olmuştu. 25 Ocak 1726'da ise merkezdeki önemli zabıtlardan biri olan sipâhî kethüdâyeriliğine tayin edilmişti. Bu tayinden sonra Mustafa'nın aleyhine gelişmeler yaşandığı ve merkezden uzaklaştırıldığı değerlendirilebilir. Bkz. BOA, A.d., nr. 2939, vr. 8a-9b. Kapıkulu süvarilerinin zabıtlarıyla ilgili olan bu defter, tarafımızca yayına hazırlanmaktadır.

56 ÜKS, nr. 388, vr. 94b, Evâhir-i Şaban 1145/6-14 Şubat 1733.

üçüncü kez göreve geldiğinde 45 akçe olan yevmiyesinin 70 akçeye çıktığıdır.⁵⁷ Bir yıl sonra, Şubat 1742’de dördüncü kez kethüdâyeri tayin edilen Mustafa, bir yıl içinde 8 akçe terakkî olarak günlük 78 akçe maaş almaya başlamıştı.⁵⁸

1734’ün sonlarında bir husus için arzuhal kaleme alan sipâhilerin 36. bölümünde 14 akçe ulûfesi olan Ömer b. Bali, “*yirmi seneden mütecâviz*” İshaklı Kazası kethüdâyeri olduğunu ifade etmekteydi.⁵⁹ Yine Ağustos 1785’te Kütahya ve çevresi için kethüdâyeri tayin edilen silahdâr zümresinden Halil Ağa, daha önce kethüdâyerilik yapmış tecrübeli biriydi.⁶⁰ 1786’da Sivas ve çevresine kethüdâyeri tayin edilen Hatibzâde Ali’nin kethüdâyerilik görevi 2 yıl sonra yenilenmişti. Bir ara kethüdâyeriliğe Kenanzâde Seyyid Feyzullah Ağa tayin edilse de 1789’da tekrar kethüdâyeri oldu. 1790’a kadar kethüdâyerilik yaptıktan sonra 23 Mart 1791’de Sivas mütesellimi olarak tayin edildi. Ancak bu görevinde başarısız olarak sürgüne gönderildi. 1 yıl sonra affedilse de kısa süre içinde vefat etti. Öldüğünde her ne kadar oldukça fazla borcu olsa da mal varlığının ortalamasının üzerinde olduğu ifade edilmektedir.⁶¹ Kethüdâyerilerin görev süreleriyle ilgili net bir tablo çizmek maalesef zordur. Buna mukabil kethüdâyerilerin yıllarca görev yaptıklarına dair örneklerin yanında çok kısa süre görevde bulunanların olduğu da görülür.⁶²

Herhangi bir kazaya kethüdâyeri tayin edilen kapıkulu süvarileri incelendiğinde bunların zamanla o idarî birimde yaşayan kişilere dönüştüğü, hatta zaman zaman aynı

57 ÜKS, nr. 400, vr. 92a, Evâil-i Zilhicce 1153/17-26 Şubat 1741. Diğer yandan sipahi çavuşlarından bazılarının aynı zamanda Üsküdar kethüdâyeriliğine atandığına dair örnekler de vardır. Mesela Temmuz 1708’de Üsküdar Kethüdâyeri olarak atan ve ocak çavuşlarından olduğu vurgulanan Süleyman b. Ahmed’in (ÜKS, nr. 337, vr. 78b) kariyeri hakkında da bilgi sahibiyiz. 25 Şubat 1708’de sipahi on dördüncü çavuşluğu ile başlayan zabitlik kariyeri, 27 Ocak 1726’da sipahi başçavuşluğuna kadar devam etmiştir. Bkz. BOA, *A.d.*, nr. 2939, vr. 8a-10b. Çavuşların kethüdâyeri atanmasının Üsküdar kethüdâyeriliğinin iş yükü ve öneminden kaynaklandığı değerlendirilebilir.

58 ÜKS, nr. 405, vr. 85b-86a, Evâil-i Zilhicce 1154/7-16 Şubat 1742.

59 BOA, *D.SVM*, Dosya Kısmı, nr. 208/83.

60 *5 Numaralı Kütahya Şer’iyye Sicili Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, haz. Muhammet Sarıkaya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2022, s. 148. Şubat 1786’da Kütahya ve çevresi için müceddeden kethüdâyeri tayini örneği için ayrıca bkz. *5 Numaralı Kütahya Şer’iyye Sicili*, s. 127.

61 Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, “a.g.m.”, s. 68-70.

62 En azından “ibka” mektubuyla görevi yenilenen kişilerin ilk mektuptan “ibka” mektubuna kadarki hizmet yılı tespit edilebilmektedir. Mesela Nisan 1738’de “müceddeden” kethüdâyeri olan sipahilerin 6. bölümünde yevmi 16 akçe ulûfeli Ahmed b. Süleyman için 1 yıl 9 ay sonra “ibka” mektubu kaleme alınmıştır. Bkz. ÜKS, nr. 396, vr. 68b, Evâsıt-ı Zilhicce 1150/1-10 Nisan 1738; nr. 400, vr. 94b, Evâil-i Şevval 1152/1-10 Ocak 1740). 1 yıl 9 ay sonra “ibka” mektupları için ayrıca bkz. ÜKS, nr. 296, vr. 125b, 5 Cemaziyelahir 1096/9 Mayıs 1685; nr. 300, vr. 65b, 15 Rebiülahir 1098/28 Şubat 1687; nr. 342, vr. 83b, Evâsıt-ı Safer 1123/31 Mart-9 Nisan 1711; nr. 347, vr. 49b, Evâhir-i Zilhicce 1124/19-27 Ocak 1713; 11 ay sonra “ibka” mektubu için bkz. ÜKS, nr. 330, vr. 81b, Evâsıt-ı Zilkade 1115/17-26 Mart 1704; nr. 332, vr. 97a-97b, Evâsıt-ı Şevval 1116/6-15 Şubat 1705; 10 ay sonra “ibka” mektubu için bkz. ÜKS, nr. 386, vr. 97b, Evâil-i Şevval 1144/28 Mart-6 Nisan 1732; nr. 388, vr. 94b, Evâhir-i Şaban 1145/6-14 Şubat 1733. 1645-1688 yılları arasında Ayntab kethüdâyerilerinin listesi hakkında bkz. Semiha Zehra Özharat, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayntab Şehri’nin Yönetimi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XIV/1 (2015), 101.

aileden kethüdâyeri bile çıktığı anlaşılmaktadır.⁶³ 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ise artık kethüdâyeri tayin edilecek kişinin o bölgenin yerlilerinden biri olması, genel bir uygulamaya dönüşmüştür. Yerli kavramından kastedilen herhangi bir kazada doğan ve kapıkulu süvarisi olan kişilerin kethüdâyeri olmaya başlamalarıdır.⁶⁴ Kethüdâyeriler buldukları bölgede nüfuz sahibi kişilerdi. Bu nüfuzlarını, kethüdâyeri olduktan sonra mı kazandıkları yoksa nüfuzlu kişilerin mi kethüdâyeri olarak tercih edildiğini tespit etmek bu çalışmanın sınırlarını aştığı gibi çeşitli güçlükler de barındırmaktadır. Kethüdâyeri tayin edilen kişilerden bazılarının henüz 18. yüzyıl başlarında buldukları yerin âyanlarından olduğu vurgusu⁶⁵, bir âyanın mı kethüdâyeri olarak tercih edildiği, yoksa kethüdâyeri olduktan sonra bölgenin âyanına mı dönüştüğü sorularını akla getirmektedir. Âyan ailelerinin bazılarının soyunda, bir dönem kakethüdâyerilik yapmış kapıkulu süvarileri olduğuna dair örnekler mevcuttur. Kazadaki kapıkulu süvarilerini emri altında tutan, kadının emrinde taşranın idaresinde muhtelif görevler icra eden kethüdâyerilik makamı, bu göreve gelen kapıkulu süvarilerinin nüfuz kazanmasını kolaylaştırmış olmalıdır. Mesela 1770’lerde Antalya kethüdâyeri olarak görev yapan Osman, bölgenin nüfuzlu kişilerinden olup kendisinden âyan olarak bahsedilmekteydi. Onun soyundan gelenler bölgenin önemli ailelerinden biri olmaya devam etti ve aile başlarda Hacı

63 Mesela bkz. Turan Açık, “Kara Mehmed Ağa’nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya’da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XI/1 (Yaz 2016), 39 (46. Dipnot).

64 Mesela Kastamonu kethüdâyeri olarak tayin edilen Kastamonulu sipahiler için bkz. *KKS*, nr. 1, s. 208, hk. 287, Evâhir-i Cemaziyelahir 1101/1-9 Nisan 1690; nr. 4, s. 172, hk. 252, Muharrem 1102/Ekim-Kasım 1690; nr. 6, s. 103, hk. 118, Receb 1105/Şubat-Mart 1694; nr. 6, s. 150, hk. 211, 1 Cemaziyevlevval 1106/18 Aralık 1694; 43 Numaralı Kastamonu Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Belge Özelleri (s. 132-271), haz. Mücahit Güzelsöz, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2021, s. 113, 156-157, 217; Duman, *a.g.t.*, s. 244. Rusçuk ve Yergöğü çevresi için kethüdâyeri tayin edilen Rusçuklu sipahi için bkz. *R-5 Numaralı Rusçuk Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1120-1125/M.1709-1715)*, haz. İrem Eriç, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2016, s. 142-143 (Evâil-i Şevval 1120/14-23 Aralık 1708). Konya ve çevresine kethüdâyeri tayin edilen Konyalı için bkz. *3 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1087-1088 / 1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, haz. Emrah Akbaş, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018, s. 393-394. Üsküdar kethüdâyeri olarak tayin edilen Üsküdarlılar için bkz. *ÜKS*, nr. 330, vr. 81b, Evâsıt-ı Zilkade 1115/17-26 Mart 1704; nr. 351, vr. 74b, Evâsıt-ı Şevval 1125/31 Ekim-9 Kasım 1713. Ayntab ve çevresine atanan Ayntablı kethüdâyeri için bkz. *37 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1098-1100/M. 1686-1689, s. 98-190)*, haz. İbrahim Baran Berşe, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2023, s. 51-52.

65 Mesela 28 Mart 1711’de “*Medine-i Harput a’yânından olub kethüdâ yeri olan*” Muhammed Ağa için bkz. *H. 1122-1124/M.1710-1712 Tarihli ve 388 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili (s. 1-90) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, haz. Burak Akdemir, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2023, s. 105. Ayanların kökenleriyle ilgili taşrada yaşamaya başlayan ve belirli bir servet sahibi olduktan sonra çiftlik sahibi olup köylülere ortakçı statüsüne düşüren kapıkullarına işaret edilmektedir. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s. 56.

Osmanoğulları, bilahare Tekelioğulları olarak anıldı.⁶⁶ Yine 1773'te Gölpazarı âyanı olarak zikredilen kişiye “*Kethüdâyerizâde*” şeklinde hitap edilmişti.⁶⁷ Bu âyan ailesinin soyunda da bir veya birden fazla kethüdâyerinin olduğu, ailenin nüfuzunu arttırmasında kethüdâyerilik makamının nimetlerinden yararlanmış olma ihtimalleri bulunmaktadır. Amasya Tarihi ile ilgili muazzam bir külliyat bırakan Hüseyin Hüsameddin Yasar, Amasya kethüdâyeriliği yapmış pek çok kişi hakkında da bilgiler vermektedir. Kethüdâyeri olarak tercih edilen bazı kapıkulu süvarilerinin önemli bir ailenin mensubu oldukları görülür. Diğer yandan bir şekilde kapıkulu süvarisi olmuş, katıldığı seferler sonucunda temayüz eden kişilerin de zaman zaman kethüdâyerilik yaptıklarına dair örnekler vardır. Hüseyin Hüsameddin, kethüdâyerilik yapmış kapıkulu süvarilerinin sonraki kariyerleriyle ilgili muhtelif yerlerin mütesellimliği ve voyvodalığına tayin edildiklerini, bazılarının ise paşalara intisap ederek daha itibarlı vazifeler aldıklarını ortaya koyar.⁶⁸

Kethüdâyeriler özellikle sefer zamanlarında zâbit oldukları kazalardan ayrılmak durumunda kalıyorlardı. Böyle durumlarda kadının yanında vekil bıraktıkları, kethüdâyerini ilgilendiren konularda bu vekillerin muhatap alındığı görülmektedir. Bir kethüdâyeri vekil tayin edeceği kişiyle birlikte kadının yanına gider, bu kişiyi vekil tayin ettiğine dair beyanda bulunurdu. Bu durum sicillere de işlenerek tasdik edilirdi.⁶⁹ Vekil tayini sadece sefer zamanlarında değil, kethüdâyerinin önemli bir iş için görev yerinden ayrıldığı zamanlarda da olurdu.⁷⁰ Herhangi bir idarî birimin kethüdâyeri vefat ettiğinde bazen hemen tayin yapılmaz, bu süre zarfında o bölgede bulunan kapıkulu süvarilerinden biri merkezden gelen emirle

66 “...*Medîne-i Antalya a'yânı el-Hâc Osman Ağa kulları üç yüz nefer süvârîyle sefer-i hümâyûn-ı nusret-makrûna gitmesi bâbında...*”. Bkz. BOA, *Ali Emiri-III. Mustafa (=AE.SMST.III.)*, nr. 179/14073, Evâsıt-ı Zilkade 1186/2-12 Şubat 1773. Ailenin tarihi hakkında bkz. Evren Dayar, “a.g.m.”, s. 117-156. Dayar'ın çalışmasında ilgili belge kullanılmış olsa da kethüdâyeriliğin sehven yeniçerilikle ilgili olduğu ifade edilmiştir.

67 BOA, *AE.SMST.III.*, nr. 144/11371, Evâhîr-i Safer 1187.

68 Mütesellimlikle ilgili mesela bkz. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi*, ed. Songül Keçeci Kurt vd., Amasya Belediyesi Yay., Samsun 2022, IV, 540, 547, 551, 554, 556 vd.; Voyvodalıkla ilgili mesela bkz. Yasar, *a.g.e.*, VII, 386, 393, 452; a.g.mlf., *a.g.e.*, VIII, 513, 594, 622 vd. Sivas'ta Kenanzâde ailesinin bazı fertlerinden bazılarının kapıkulu süvarisi oldukları, süreç içerisinde bazılarının kethüdâyeriliğe tayin edildiği, kethüdâyeri olarak ne tür görevler icra ettikleri ve karşılığında gelir sağlamaları hakkında ayrıca bkz. Etem Erhan Uygunuçarlar, *Sivas Ayanından Kenanzâdeler*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2018, s. 63, 65-66, 67, 69 vd.

69 “*İzzetli efendi hazretlerinin huzûr-ı 'izzine yüzler sürdükden sonra benim efendim cânımızdan bizim Ahmed Beg'i vekil nasb olmuştur kânûn-ı pâdişâh üzere zabt lâzım olıcak âdemleri vekilimiz olan Ahmed Beg'e teslim oluna*” (12 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1074-1075/1663-1664), haz. Ayşe Güngören, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020, s. 512). Diğer bazı örnekler için ayrıca bkz. 5 Numaralı Bor Şer'îyye Sicili, s. 167-169; ÜKS, nr. 298, vr. 93b, 30 Cemaziyelevvel 1097/24 Nisan 1686; KKS, nr. 4, s. 174, hk. 547, 1102/1690-91.

70 Mesela Şubat 1710'da İstanbul'a gitmek durumunda kalan kethüdâyeri hakkında bkz. *Antakya'nın 1 Numaralı Şer'îyye Sicili (H. 1120-1122/M. 1708-1711)*, haz. Halil Mirci, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000, s. 220.

vekil tayin edilirdi.⁷¹ Merkezden bir idarî birime emir yazıldığı sırada kethüdâyeri başka bir yere gitmişse ve yerine vekil bırakmışsa bu emirlerde vekile hitap edilir, ilgili işlerle onun ilgilenmesi istenirdi.⁷² Diğer yandan bazı dönemlerde bölgedeki bütün kapıkulu süvarilerine sefer emri geldiğinde kethüdâyerilerin vekil bırakması istenmez, bu yönde kadıya ve kethüdâyerilerine hitâben emir yazılabilirdi.⁷³

Bir Zorunluluk Olarak Tayinler ve Kethüdâyerilerin Adlî Görevleri

Kethüdâyeri adı altında bir zâbit sınıfının doğması, kapıkulu süvarilerinin taşradaki idarî birimlerde sayılarının hızla artmasıyla yakından ilgiliydi. Merkezî ordu neferlerinin sahip oldukları bazı imtiyazlarla birlikte taşraya doğru yayılmaları, taşra idaresinde bir zafiyet yaratmıştı. Taşrada ikamet edip askerî statüsünü kullanan kapıkulu süvarilerinden bazıları, girişte izah edildiği üzere, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren reyaya zarar verdiler. Diğer yandan kapıkulu süvarilerinin taşrada ikametini fırsata çeviren reyadan bazı kişiler, kapıkulu olduklarını iddia ederek eşkıyalık yapmaya başladılar. Bunun sebebi kapıkulu süvarilerinin kendilerine has hukukî pratiklerinin olmasıydı. Kaynaklarda hukukî meselelerde askerî sınıftan “*muhtâc-ı arz*” olarak bahsedilmekte, meselenin merkeze bildirilmesi, suçlu hangi zümredense yapılacak işlemlerin zâbitleri aracılığıyla sürdürülmesi istenmekteydi.⁷⁴ Öyle ki, suç işleyen birinin askerî sınıftan olması veya olduğunu iddia etmesi taşra idarecilerinin elini kolunu bağlayan, sürecin uzamasına sebep olan bir husustu.⁷⁵ Bu durumun çoğu zaman suçluların korunmasına, kaçmasına veya delillerin yok edilmesine fırsat verdiği de olurdu.⁷⁶

1570’lerden itibaren taşra idarecilerinden kapıkulu süvarileriyle veya kapıkulu süvarisi olduğunu iddia edenlerle ilgili şikâyetler giderek arttı. Bu şikâyetler karşısında merkezin iki

71 Mesela bkz. *Hicri 1166-1167 Miladi 1752-1754 Tarihli R37 Numaralı Rusçuk Şer’iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, haz. Akın Onur Bazkara, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2024, s. 100.

72 “*Üsküdar kadısına ve kaza-i mezbûrenin kethüdâyeri vekili olan ( )-zîde kadrihu sipâh ve silahdâr neferâtını eğlendirmeyüp irsâl eylemek üzere ağaları tarafından virilen mektûblar mücebince başka başka hüküm yazılmışdır*”. Bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 106, s. 88, hk. 306, Evâhir-i Ramazan 1106/5-14 Mayıs 1695.

73 Mesela “*Bu ana gelince vâki’ olan sefer-i hümâyûnuna me’mûr olan sipâh ve silahdâr neferâtının kethüdâyerileriyle ma’ân hareket eyledüklerinde kethüdâyeri olanlar kendü taraflarından birer vekil nasb iderler idi. İşbu sene-i mübârekeke vâki’ olan sefer-i hümâyûn-ı nusret-makrûnuna me’mûr ve kethüdâyeri ve sipâh ve silahdâr neferâtın evlerinden ve yerlerinden ihrâc ve sefer-i hümâyûnuna azimet eylediklerinden sonra min-ba’d kethüdâyeri vekilleri olmamak bâbında fermânım sâdır olmağın...*”. Anadolu’nun orta, sağ ve sol kollarına yazılan hüküm sureti için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 106, s. 110, hk. 388-390, Evâsıt-ı Şevval 1106/25 Mayıs-3 Haziran 1695.

74 Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Askerî Sınıfın Yargılanması”, *XVI. Türk Tarih Kongresi (20-24 Eylül 2010) Bildirileri*, 4/2, Ankara 2015, 685.

75 Mesela kapıkulu süvarisi olduğu için “*hakkindan gelinmekle amel*” (8 Mart 1583) olunmayan şahıs için bkz. *48 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S. 254-380)*, haz. Sümeyra Tatar, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2019, s. 136. Yakalanmasına rağmen “*bölük halkındanım*” (27 Şubat 1578) diyerek hayatını kurtaran ve sorgulanması için İstanbul’a gönderilmesi istenen şahıs için bkz. Ünsal, *Kapıkulu Süvarileri*, s. 244-245.

76 Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, II, 118.

farklı yol takip ettiği görülür. Bunlardan ilki bölgenin kadısına suçluları, kapıkulu süvarisi dahi olsa, mahkemeye çıkarma yetkisi verilmesidir. Mesela Gelibolu kadısının mektubuna cevaben 5 Mart 1576'da yazılan hüküm son derece önemlidir. Mektuba göre reayadan birkaç kişinin meclis kurup içki içtikleri duyulunca subaşı gönderilmiştir. Subaşı meclistekileri bir yere toplasa da içlerinden birinin sipâhî zümresinden olduğunu öğrenince ona dokunamamış, sadece diğerlerini mahkemeye getirmişti. Ertesi gün Gelibolu'da ikamet eden kapıkulu süvarileri mahkemeye gelerek “*bizden biri olduğu yerde basılmamak gerektir*” diye taşkınlık etmişlerdi. Bunun üzerine şarap içip zina yapan kapıkulu süvarilerinin esâmesinin bildirilmesi emredildi.⁷⁷ Benzer bir olay, 1578'de Arnavutluk'ta yaşanmıştı. Kapıkulu süvarileri, yeniçeri ve acemi oğlanlarıyla birlikte bazı suçlar işlemişlerdi. Kadı tarafından mahkemeye davet edilen suçlular “*Bizim da vâlarımızı ağalarımız görür. Beyin ve kâdînin bize müdâhalesi yoktur*” diyerek taşranın idarî düzenini nasıl hiçe saydıklarını ortaya koymuşlardı. Bu durum, kapıkulu süvarilerinin tıpkı merkezde olduğu gibi bazı ayrıcalıklarını taşrada da devam ettirmek istediklerine işaret etmektedir. Bunun üzerine 10 Şubat 1578'de İlbasan beyi ile bölge kadılarına yazılan hükümde suçluların iddialarına aldırış etmeden hasımlarıyla mahkemeye çıkarılmaları emredilmişti.⁷⁸ Yine Bosna'da ikamet eden sipâhî zümresinden Ali de bazı suçlar işlemiş, yargılanması gündeme gelmişti. Bosna beylerbeyi ve Saraybosna kadısına 10 Temmuz 1583'te gönderilen emirde şikâyetlerin doğruluğu teyit edilirse Ali'nin hapsedilmesi yönünde emir gitmişti.⁷⁹ Örneklerden görüldüğü üzere meselenin çözümü için devlet tarafından uygulanan bu yöntem, sürecin uzamasından dolayı ilk olarak taşradaki mahkemenin işini zorlaştırmaktaydı. Kapıkulu süvarisinin suç işlemesinden sonra meselenin merkeze arz edilmesi, merkezden zâbitlerinin görüşünü de içeren cevaplar yazılması hayli zaman gerektiren bir durumdu. Kapıkulu süvarilerinin karıştığı her olay, merkezin iş yükünün artmasına da sebep oluyordu. Diğer yandan kazalarda yaşayan ve kendilerine zabitlerinden başka kimsenin müdahale etme hakkının olmadığını iddia eden kapıkulu süvarilerinin sayısı giderek arttı. Dolayısıyla, böyle bir iddiaya sahip olan silahlı bir grubun zorla mahkemeye çıkarılması, pek çok problemin doğmasına da sebep olabilirdi.

1570'lerden 17. yüzyılın başlarına kadar devlet, yaygın olmasa da kadıyla birlikte hareket eden kethüdâyeri adında bir zâbit sınıfı yaratmış, böylece meselenin yerinde çözülmesi amaçlanmıştır. Bu uygulama, ağaların kazalarda yaşayan kapıkulu süvarilerine müdahale etmesi için kapıkulu süvarilerinden birine yetki aktarımından ibarettir. 17. yüzyıl başlarına kadar az sayıdaki tayin örnekleri incelendiğinde bölük ağalarının mektubuyla emektar bir kapıkulu süvarisinin zâbit olarak gönderildiği, kapıkulu süvarileriyle ilgili

77 27 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s. 280-408), haz. Yasemin Aydın, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014, s. 161.

78 A.DVNS.MHM.d., nr. 33, s. 295, hk. 603.

79 XLIV Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin), haz. Hasan Yıldız, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 209. Sürecin uzamasına sebep olan diğer bir örnek için bkz. A.DVNS.MHM.d., nr. 65, s. 37, hk. 149, 9 Zilkade 997/19 Eylül 1589.

bütün hususlarda bu kişinin muhatap alınmasının istendiği görülür. Mesela 25 Mayıs 1574 tarihli hüküm, Kırkkilise çevresinde ikamet eden kapıkulu süvarilerinin taşkınlıkları ve taşra idarecilerinin onlara müdahale edememesiyle ilgiliydi. Kırkkilise sakinlerinden Silahdâr Ali, nizamı sağlamak üzere Kırkkilise'deki kapıkulu süvarileri ve kuloğulları üzerine zâbit tayin edilmişti.⁸⁰ Edirne kadısına 13 Mart 1585'te yazılan hükümde Edirne sakinlerinden bazı kapıkulu süvarilerinin işledikleri suçlardan dolayı ikisinin ulufelerinin kesilerek timara çıkarıldıkları, birine de kürek cezası verildiği bildirilmiştir. Akabinde ise bölgedeki kapıkulu süvarileri üzerine zâbit tayinin zorunlu hale geldiği, sipâhilerden Zekeriya b. Abdullah'ın kethüdâ olarak bölgeye gönderildiği bildirilmiştir.⁸¹

Tayin prosedüründe ayrıntılı bir şekilde izah edildiği üzere, 17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kethüdâyeri tayinleri yaygınlaştı ve bunların adli görevlerinin sınırları da çizilmiş oldu. Buna göre sefere memur olan kapıkulu süvarilerinin sefere götürülmesi, kapıkulu süvarisi kılığında halka zulmedenlerin engellenmesi, kapıkulu süvarilerinin disiplin altında tutulması ve suç işleyenleri kadı huzuruna getirip yargılanmaları kethüdâyerilerin görevleri arasında zikrediliyordu. Kadıya ise kapıkulu süvarileriyle ilgili her hususun kethüdâyeri ile görüşülmesi, arza muhtaç konuların merkeze bildirilmesi emrediliyordu.⁸² Bu şekilde herhangi bir kazada davaların uzamaması ve kapıkulu süvarilerinin kontrol altında tutulması için, taşra idaresinde kadıyla birlikte hareket edecek kethüdâyeriler tayin edildi.⁸³ Kapıkulu süvarileri veya onlar gibi giyinip halka zulmedenlerle ilgili merkeze intikal eden şikâyetler 1570'lerden 17. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Bu tarihten itibaren pek çok yere kethüdâyeri atandığı için meselelerin kethüdâyeri aracılığıyla çözülmesi yaygınlaştı. Bu durum, her ne kadar merkeze yansıyan davalar olsa da, hem davaların hızlıca görülmesine hem de merkezin iş yükünün azalmasına yardımcı oldu. Dolayısıyla kapıkulu süvarilerinin kethüdâyeriler vasıtasıyla taşra idaresine eklenmelerinin yolu açıldı ve taşradaki çeşitli hizmetlerde istihdam edilmeye başlandılar.

Kethüdâyeri tayinlerinin yaygınlık kazanmasından sonra taşrada ikamet eden kapıkulu süvarilerinin işlerine ehl-i örtten kimsenin karışması istenmedi. Ancak bazı dönemlerde

80 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 24, s. 256, hk. 679. Hükümde tayin edilen kişi için kethüdâ kavramı kullanılmıştır. Bu husus, kethüdâyeri kavramının henüz genel kabul görmediğine işaret etmektedir. Benzer örnekler için bir sonraki dipnota bkz.

81 *55 Numaralı Mühimme Defteri*, haz. Musa Günay, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996, s. 256-257. Hükümde kethüdâyeri yerine yine kethüdâ kavramı kullanılmıştır. Bu konu hakkında diğer bazı örnekler için ayrıca bkz. *66 Numaralı (H.997-998/M.1589-1590) Mühimme Defteri*, s. 182; *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)*, haz. Ömer Bayramoğlu, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis 2018, s. 66; *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 725, hk. 1891, 26 Muharrem 1018/1 Mayıs 1609.

82 Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 738, hk. 1923, 8 Rebiülevvel 1018/11 Haziran 1609; nr. 78, s. 264, hk. 699, 8 Cemaziyelahir 1018/8 Eylül 1609.

83 Evliyâ Çelebi, kethüdâyerileri taşradaki "ta'zîr sahibi" kişiler arasında saymaktadır. Bkz. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağı, Yapı Kredi Yay., II, İstanbul 1999, 48. Kethüdâyeri tayinlerindeki benzer süreçler yeniçeri serdarları için de geçerlidir.

kapıkulu süvarilerine müdahalelerin olduğu, bunun da gerek askerler gerekse kethüdâyeriler nezdinde şikâyete konu olduğu anlaşılıyor. Mesela 1646'da Ayntab'da ikamet eden kapıkulu süvarileri, ehl-i örf taifesinin müdahaleleriyle ilgili şikâyette bulunmuşlardı. Buna göre Halep ve Dulkadir beylerbeyleri kapıkulu süvarilerinden bazılarını astırmışlar, bazılarını da davalarını görmek üzere Maraş'a götürmüşlerdi. Merkezden bu müdahalenin engellenmesi emredildi.⁸⁴ 1646'da Bolu Sancağı'nda ikamet eden kapıkulu süvarileri, kendileri, oğulları ve hizmet oğlanlarıyla ilgili işlere beylerbeyi, sancakbeyi ve subaşların müdahale ettiklerinden şikâyetçi olmuşlardı. Bunun üzerine 9 Ekim 1646'da sancak kadılarına yazılan hükümde kethüdâyerinden başka kimsenin müdahalede bulunmaması emredildi.⁸⁵ 18. yüzyılın başlarında taşra idarecilerinin kapıkulu süvarilerine müdahalelerinin arttığı anlaşılıyor. Kethüdâyeriler 1722'de kadı, mütesellim, voyvoda ve subaşların kapıkulu süvarileriyle ilgili işlere müdahale ettiklerinden şikâyet ediyorlardı. Bunun üzerine Aralık 1722'de Anadolu ve Rumeli'nin bütün kadılıklarına emirler yollandı. Buna göre kapıkulu süvarilerinden muvazzaf (eşkinici) ve mütekaidler ile kuloğullarının mahkemeye çıkarılması, hapsedilmesi de dahil bütün işlerinden kanun üzere kethüdâyerilerin sorumlu olduğu vurgulandı.⁸⁶

Kethüdâyerinin emri altındaki askerleri cezalandırmasının da belli sınırları vardı. Suçu sabit olan bir neferin cezası, geceleyn diğer yoldaşlarının yanında verilirdi. Buna mukabil bazı kethüdâyerilerin kapıkulu süvarilerinden suç işleyenleri gündüz insanların önünde cezalandırması, neferler arasında şikâyet konusuna dönüşebilmekteydi.⁸⁷ Bu husus, askerî kimliği olan bir şahsın reaya gibi muamele görmemesi ve itibarının korunması isteğiyle yakından ilgilidir.

84 Özharat, "a.g.m.", s. 100.

85 *91 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056/M.1646-1647) <Özet-Çeviri yazı-Tıpkıbasım>*, haz. Murat Cebecioğlu vd., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2015, s. 243-244. Burada reaya statüsünde olan hizmet oğlanlarının/at oğlanlarıyla ilgili işlemlerde kethüdâyerinin muhatap alınması önemlidir. Kapıkulu süvarileri sefere çıktıklarında yanlarında yedek atlarıyla ilgilenen, çadırlarını kuran ve yemeklerini hazırlayan hizmetliler götürürlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünsal, *Kapıkulu Süvarileri*, s. 258-262,

86 "*Sipâh ve silahdâr ocakları zâbitânı südde-i sa'âdetime arzuhâl idüp taht-ı kazâlarınızda sâkin sipâh ve silahdâr ve bölükât-ı erba'a neferâtının eşkinici ve mütekâ'idinden ve kuloğullarından birinin şer'-i şerîfe ihzârı ve ahz u habsi lâzım geldikde kânûn-ı kadîm üzere vilâyetlerinde zâbitleri olan kethüdâyerileri ma'rîfetiyle görülegelmîş iken hâlâ kuzât ve mütesellimler ve voyvodalar ve subaşlar taraflarından zâbitleri ma'rîfeti olmadan ahz u habs ve tecrîm ve kal'a-bend eyleyüp zulm ü te'addi olunduüün bildirüp kânûn-ı kadîm üzere zâbitleri olan kethüdâyerileri ma'rîfetiyle ahz u habs olunup hilâf-ı kânûn ahardan müdâhale vü ta'arruz olunmamak bâbında emr-i şerîf recâ eyledikleri ecilden...*". Anadolu ve Rumeli'nin orta, sağ ve sol kollarına yazılan emir sûreti için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 115, s. 27, hk. 51-54, Evâsıt-ı Rebiülevvel 1135/20-29 Aralık 1722). Diğer bazı örnekler için bkz. *507 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer'îyye Sicili: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Büşra Kayar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2019, s. 260-261 (15 Aralık 1660); *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 121, s. 318, hk. 1255, Evâhîr-i Zilhicce 1125/8-16 Ocak 1714.

87 Mesela zâbit tarafından insanların içinde gündüz falakaya yatırılan neferin şikâyeti için bkz. Özharat, "a.g.m.", s. 101. Aynı husus taşrada ikamet eden yeniçeriler için de geçerliydi. Yeniçeriler, zaman zaman mahkemeye gelerek herhangi bir suçtan dolayı cezalandırılacaklarsa bunun gündüz değil gece yapılmasını talep ediyorlardı. Bazı örnekler için bkz. Çiftçi, "Osmanlı Taşrasında Yeniçeriler", s. 35

Kapıkulu süvarileri arasında vârişsiz ölenlerin malları beytülmâl mukataalarının dışında değerlendiriliyor, mallarının müsadereci zâbitleri aracılığıyla yapılıyordu. Kapıkullarının taşrada yaşamaya başlamasıyla birlikte vârişsiz ölenlerin mallarının kimler tarafından zapt edileceği sorunu ortaya çıktı.⁸⁸ Dolayısıyla kethüdâyeri adında bir zâbit sınıfının doğmasının sebeplerinden biri de bu müsadere sistemine dayanmaktaydı. Hatta bazı kethüdâyeri tayinlerinde beytülmâl emâneti hususuna özellikle işaret edilirdi.⁸⁹ Askerî kassam vârişsiz ölenlerin mallarının defterini tutar, müsadere edilen mallar pazarda satılır, para keseye koyularak müfredat defteriyle birlikte zâbite verilir.⁹⁰ Kethüdâyeri de parayı devlete teslim ederdi.⁹¹

Kethüdâyerilerin kapıkulu süvarileriyle ilgili olan görevlerinin zaman zaman cebeci, topçu, top arabacı gibi zümreleri de kapsadığı anlaşılmaktadır. Taşrada ikamet eden bu zümrelere ayrı bir zâbit tayin edilmemişti. Cebeci, topçu ve top arabacıların zâbitinin yeniçeri serdari olduğu iddia ediliyorsa da⁹² bu zümrelerin idaresi, yeniçeri serdarları ve kethüdâyeriler arasında zaman zaman ciddi tartışmalara sebep olmuştu. Bu tartışmayı genellikle yeniçeri serdarları kazanıyordu.⁹³ Ancak kethüdâyerilerinin de haklı bulunduğu davalar vardı.⁹⁴ Cebecibaşı, topçubaşı ve top arabacıbaşılar, herhangi bir kazada yaşayan kendi askerlerinin kime tâbi olacaklarıyla ilgili o yerin kadısına mektup yazar, askerlerin de işaret edilen kişiye

88 Beytülmâl görevlilerinin müdahalesi dışında olan terekeler ve bu gruba dahil olan yeniçeri terekeleri hususu için bkz. Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârişsiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XX (2010), 12-16.

89 Mesela “*Südde-i sa’âdetime mektûb gönderüp kazâ-i mezbûrda sâkin olan bölük halkı üzerine kethüdâyeri ve beytü’l-mâl emîni lâzımdır...*” (75 Numaralı Mühimme (s. 172-331), s. 134). Kendisinden “*Medîne-i Belgrad’da altı bölük halkının kethüdâyeri ve beytü’l-mâlları zâbiti*” olarak bahsedilen Mustafa Çavuş için bkz. BOA, *Topkapı Sarayı Arşivi, Evrak (=TSM.A.E)*, nr. 1048/18, Evâhir-i Zilkade 1040/21-30 Haziran 1631.

90 Mesela bkz. 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) <Özet-Transkripsiyon-İndeks>, haz. Hacı Osman Yıldırım vd., Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yay., Ankara 2002, s. 173 (19 Aralık 1630).

91 Mesela “*An-tahvil-i Mustafa Ağa cây-i kethüdâ-i sipâhiyân der-kazâ-i Yapalu an-akça-i muhallesât-i İdris Bey ki der-nezd-i Mustafa Ağa el-mezbûr ber-vech-i emânet bûde ve hâlâ be cânib-i mirî teslim kerde ber-müceb-i defter-i Mevlânâ Mehmed b. Hasan kassâm-ı askerî-i kazâ-i Günyüzü ve Seferihisar ve Yapalu...*”. Bkz. BOA, *MAD*, nr. 3275, s. 20, 17 Zilkade 1059/22 Kasım 1649).

92 Mesela bkz. Özkaya, *a.g.e.*, s. 29.

93 Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 95, s. 1, hk. 5, Evâil-i Muharrem 1075/25 Temmuz-3 Ağustos 1664; nr. 95, s. 6, hk. 41, Evâhir-i Muharrem 1075/14-22 Ağustos 1664; nr. 95, s. 56, hk. 360, Evâsıt-ı Ramazan 1075/28 Mart-6 Nisan 1665; 96 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-99), haz. Yunus Mercimek, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013, s. 59 (Mayıs 1668); *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 114, s. 135, hk. 562, Evâhir-i Zilhicce 1114/8-16 Mayıs 1703.

94 Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 92, s. 15, Evâsıt-ı Ramazan 1067/23 Haziran-2 Temmuz 1657; nr. 92, s. 27, hk. 133, Evâsıt-ı Şevval 1067/23 Temmuz-1 Ağustos 1657; *ÜKS*, nr. 405, vr. 85b, 17 Zilhicce 1154/23 Şubat 1742.

itaat etmelerini isterlerdi. Bu mektuplardan bazıları, kethüdâyerilerin taşrada ikamet eden bu zümrelere de zâbitlik yaptığını göstermektedir.⁹⁵

Kapıkulu süvarilerinin suç işlemini engellemeye çalışan veya suç işleyenlerin yargılanmalarını sağlayan kethüdâyeriler de zaman zaman bazı olaylara karışabiliyordu. Kethüdâyerinin suç işlemesi durumunda davanın görülmesi de ayrı bir sorundu. Zira kapıkullarının yargılanmasını sağlayan kethüdâyerinin yakalanarak mahkemeye getirilmesi, cezasının tertip edilmesi kimin eliyle olacaktı? Sonuçta o da kapıkulu süvarisiydi ve taşra idarecileri karşısında bazı imtiyazları vardı. Böyle durumlarda devletin farklı şekillerde çözüm ürettiği görülmektedir. Mesela bir kethüdâyeri suç işlemişse olay mahalline en yakın kazalardan birinin kethüdâyerini suçlunun yakalanarak mahkemeye çıkarılmasıyla vazifelendirilebilirdi. Böyle bir durum 1609 tarihinde Bergama’da yaşanmıştır. Bölgede yaşayan kapıkulu süvarilerinin kethüdâyeri Mehmed b. Mahmud’dur. Sipâhilerin 93. bölüğünde olan Mehmed’in günlük 22 akçe ulûfesi vardı. Yanına 40-50 eşkıya toplayan Mehmed, 5-6 yıldır sefere katılmadığı gibi kasabanın bağları içinde mandıralar ihdas ederek reyanın bağlarına zarar vermişti. Müderris Abdullah’ın bağı ve tarım arazisini gasp etmesi şikâyet konusu oldu. Bunun üzerine Bergama ve Ilıca kadılarına yazılan emirde Mehmed’in kethüdâyerilikten azledildiği, yakalanarak mahkemeye getirilmesi için de Manisa kethüdâyerinin görevlendirildiği bildirildi.⁹⁶ Diğer yandan kethüdâyeri suç işlediğinde ve bu durum merkeze intikal ettiğinde ocak tarafından mübaşir tayin edilir, onun aracılığıyla meselenin mahkemede görülmesi sağlanırdı. Mesela 1702’de Kütahya Kethüdâyeri Kör Hasan reyadan bazı kimselerin kapıkulu süvarisi olduklarını iddia ederek bunlardan vergi alınmasını ve suç işleyen bazı kişilerin mahkemede yargılanmalarını engellemesi şikâyet konusu olmuştu. Mart 1702’de Kütahya kadısı, mütesellimi ve Karahisar-ı Sâhib kalesi dizdarına yazılan hükümde Kör Hasan ve yanındaki bazı kişilerin ocakları tarafından tayin olunan mübaşir aracılığıyla tutuklanmaları ve Karahisar-ı Sâhib Kalesi’nde kalebend edilmeleri istenmişti.⁹⁷

Kapıkulu Süvarilerinin Seferber Edilmeleri ve Kethüdâyeriler

16. yüzyılın ortalarına kadar taşradaki askerlerin seferber edilmeleri, genellikle beylerbeyi,

95 Mesela bkz. *16 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1083 / 1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, haz. Ayşe Yürekli Tutar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018, s. 377; *14 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1080-1081/1669-1670) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, haz. Fatih Küçük, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013, s. 347; *3 Numaralı Konya Şer’iye Sicili*, s. 394. Cebecibaşı Mustafa Çankırı Kadısı’na yazdığı mektupta cebecilerin zâbitinin kethüdâyeri olduğunu bildirmişti. Buna mukabil 1713’te Cebecibaşı Mustafa’ya yazılan hükümde taşrada ikâmet eden cebeci, topçu, top arabacıları ve acemi oğlanlarının idaresinin yeniçeri serdarına ait olduğu, bir daha “kadîme muğâyir” mektup kaleme almaması emredilmiştir. Bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 120, s. 24, hk. 67, Evâhir-i Şaban 1125/12-20 Eylül 1713.

96 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 528, hk. 1359, 25 Muharrem 1018/30 Nisan 1609.

97 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 112, s. 172, hk. 623, Evâhir-i Şevval 1113/21-29 Mart 1702.

sancakbeyi ve kadının sorumluluğundaydı. Kapıkullarının taşrada yaşamaya başlamaları, hem yeniçerileri hem de kapıkulu süvarilerin seferber edilmesi açısından bazı yeni aktörlerin devreye girmesine sebep olacaktır.⁹⁸

Kapıkulu süvarileri taşraya yayılmadan önce seferlere ağaları bayrağı altında katılırlardı. Genellikle İstanbul ve belli başlı yerlerde ikamet eden bu neferlerin sefer için hazırlanmaları ve cepheye sürülmesi konusunda pek fazla problemle karşılaşılmıyordu. Kapıkulu süvarilerinin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek çok kazada yerleşmeleri ve mülk edinip aile kurlmaları seferber olabilme hızlarını oldukça yavaşlattı. İmparatorluğun muhtelif yerlerinde öbek öbek yerleşen, askerî kimliğinden giderek uzaklaşan bu kişilere taşradaki idarecilerin müdahalesi oldukça azdı. Buna rağmen, hukukî meselelerde olduğu gibi, başlarda taşrada ikamet eden kapıkulu süvarilerinin seferber edilmeleri için kadınlara hükümler yazıldı.⁹⁹ Ancak işlerine beylerin ve kadının karışma yetkisi olmadığını söyleyip taşra idaresini zora sokan bu askerler sefere katılma noktasında isteksiz davranabiliyorlardı.¹⁰⁰ Dolayısıyla kapıkulu süvarilerinin seferber edilmelerini hızlandırmak, itirazları azaltmak için doğrudan ağaların mektubuyla yetkilendirilen kethüdâyerilerin ortaya çıkması, zorunlu bir gelişmeydi.¹⁰¹

Kazalardaki kethüdâyeriler, zâbitleri olduğu kapıkulu süvarilerine ilk olarak sefer emrini duyurmakla mükellefti. Gelen emirde sürücü olarak sipâhî ve silahdâr çavuşlarından iki kişinin tayin edildiği, onlar bölgeye ulaşana kadar kapıkulu süvarilerinin sefer hazırlıklarının tamamlanması ve ardından onlarla sefere katılması istenirdi.¹⁰² Askere olan ihtiyacın arttığı dönemlerde kethüdâyerilere kuloğullarından durumu iyi olanların da sefere katılmasını sağlaması emredilebilirdi.¹⁰³ Serdengeçti yazılması uygulamasında da kethüdâyerilerin görev aldığı bilinmektedir. Nitekim serdengeçti yazılacak kişilerin kuloğlu veya sipâhîzâde

98 Mehmet Yaşar Ertaş, “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XIX (2008), 216.

99 Mesela imparatorluğun muhtelif yerlerindeki kadınlara gönderilen emirde “...Sipâhî oğlanları bölüğü ve sol garîb bölüğü dahi haraç ve adet-i ağnâm ve iltizâmı olanlardan ma’âdası bölük kethüdâları ve kâtibleri ile umûmen sefere fermân olunmağın taht-ı kazâlarınızda vâkî’ olan sipâhî oğlanlarına ve sol garîb bölüklerine tenbîh eylesin ki...” denilmektedir. Bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 36, s. 192, h. 517, 25 Safer 987/29 Nisan 1579.

100 Pek çok örnek olmakla birlikte mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 33, s. 295, hk. 603, 2 Zilhicce 985/10 Şubat 1578. Gelen emre rağmen ordugâha gitme noktasında direnen kapıkulu süvarileri için tekrar kadıya yazılan hüküm için ayrıca bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 44, s. 194, hk. 415, 9 Cemaziyelahir 991/30 Haziran 1583.

101 “Süvârî ocaklarından sipâh ve silahdâr ve bölükât-ı erba’a ocakları kadîm ocaklar olup fi’l-asl neferâtı mutazam ve esfâr-ı sâbıkada der-alıyyede bulunanları ağaları ma’iyyetinde ve sancağ-ı şerîf ile sefere gidüp taşrada olanları dahi kethüdâyerileri ve serdengeçti ve terakkilü ağaları bayrakları ile derhâl ordu-i hümayûna irişüp”. Bkz. *ÜKS*, nr. 528, vr. 95b, 10 Cemaziyelahir 1204/25 Şubat 1790.

102 Bazı örnekler için mesela bkz. *12 Numaralı Konya Şer’iye Sicili*, s. 505-506; *37 Numaralı Ayıntâb Şer’iye Sicili*, s. 98-190), s. 150; *20 No’lu Amasya Şer’iye Sicili*, s. 112-113 vd.

103 Mesela Şubat 1664’te Üsküdar’dan Anadolu’nun sağ kolu boyunca Halep’e kadar olan yerlerin kadı ve kethüdâyerilerine “ve ol câniblerde ata ve dona kâdir kul oğulları dahî sefer-i hümayûnuma me’mûr olmalarıyla anlar dahî kethüdâyerleri ile ma’ân gelüp sefer-i hümayûnumda mevcûd bulunup ihmâl ve tekâsilden be-gâyet ihtirâz olunup” şeklinde emir yazılmıştı. Bkz. *12 Numaralı Konya Şer’iye Sicili*, s. 505-506.

olmasına dikkat edecek kişiler de genellikle kethüdâyerilerdi.¹⁰⁴ Kethüdâyerilerin yazılan serdengeçtilere ağa tayin edildikleri, nefer yazımına ağa sıfatıyla devam ettikleri de olurdu.¹⁰⁵ Bu serdengeçtilerin belli bir süre hizmet ettikten sonra kapıkulu süvarisi oldukları düşünüldüğünde, kethüdâyerilerin teşkilatın işleyişi açısından ne kadar önemi haiz olduğu ortaya çıkar.¹⁰⁶ Taşrada ikamet edip fiziken iyi durumda olmasına rağmen bir şekilde mütekait olan kapıkulu süvarilerinin tespiti ve sefer için hazırlanmaları da kethüdâyeri tarafından sağlanırdı.¹⁰⁷

Sefer emri geldiğinde kapıkulu süvarilerinin toplanarak yola çıkması, geçtikleri bölgenin kethüdâyerilerine fazladan yük getirebilmekteydi. Mesela Üsküdar, konumu itibariyle farklı idarî birimlerde yaşayan kapıkulu süvarilerinin geçiş noktasında bulunuyordu. Ordugâha gitmek için Anadolu'nun muhtelif yerlerinden toplanarak gelen kapıkulu süvarileri Üsküdar'a geldiklerinde karşıya geçme noktasında isteksiz davranabilirler, burada dinlenmek isteyebilirlerdi. Bu gibi durumlarda Üsküdar kethüdâyerine hitaben bir hüküm kaleme alınarak Üsküdar'a gelip Beşiktaş'a geçmemiş olanların hızlıca görev yerlerine gönderilmesi emredilirdi.¹⁰⁸

Kethüdâyerilerin adının zikredildiği ve emrindeki askerlerle birlikte organizasyonunda yer aldığı en yoğun görevlerden biri de menzillerle ilgili olanlardı. Taşrada ikamet eden kapıkulu süvarilerinin bu işlerde istihdam edilmesi, kethüdâyeriler nezaretinde olurdu. Özellikle sefer kararı alındıktan sonra yapılması gereken işlerin başında sefer güzergâhında olan menzillerde zahire bulundurulması veya ihtiyaç halinde kullanılması için menzil bargiri temini gerekiyordu. Menzillerde ordunun ihtiyaç duyacağı erzak aynî (nüzul), sabit fiyat üzerinden satış (sürsat) ve serbest piyasa üzerinden satış (iştirâ) yoluyla temin edilirdi.¹⁰⁹ Bu

104 Mesela bkz. *5 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili*, s. 506-508.

105 Mesela 1769 sonlarında "*Bu def'a Rumili cânibinden bâ-fermân-ı âli tahrîr ve inşâallahu te'âlâ nevrüz-ı fîrûzda İsakçı sahrâsında mevcûd bulunmak üzere bir ağalık bin nefer silahdâr serdengeçdisi üzerlerine bâ-fermân-ı âli serdengeçdi ağası nasb u ta'yîn kılınan İslimye kethüdâyeri Hüseyin Ağa ve zâbitân ve neferâtının İslimye'de ceste ceste tahrîr...*". Bkz. BOA, *D.SVM*, Dosya Kısmı, nr. 364/89.

106 Serdengeçti yazımları ve nitelikleri hakkında bkz. Ünsal, *a.g.t.*, s. 116-118.

107 Ünsal, *a.g.t.*, s. 240-241.

108 Mesela "...sâdur olan fermân-ı âli mücebince sipâh ve silahdâr neferâtından ceste ceste gelüp Üsküdar'dan Beşiktaş cânibine mürûr eylemeyenler bir an avk u te'hîr itdirilmeyüp me'mûr oldukları hidemât-ı aliyyede bulunmak üzere ordu-i hümayûn-ı nusret-makrûn bulunduğu mahalle irsâl ve tesyîrlerine ziyâde ihtimâm ve dikkat eyleyüp...". Bkz. *ÜKS*, nr. 394, vr. 89a, 12 Rebiülahir 1149/20 Ağustos 1736.

109 Süleyman Polat, "Osmanlı Devleti'nde Nüzul Vergisinin Teşkili ve Gelişimi: XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisini Nüzul Vergisi Üzerinden Değerlendirmek", *Belleten*, LXXXII/295 (2018), 830.

konuda yazılan hemen hemen bütün emirlerde kethüdâyerinin adı da zikredilmiştir.¹¹⁰ Yine seferden önce yolların temizlenmesi için görevlendirilenlere yardımcı olma ve gerektiğinde amele toplama işinde de kethüdâyerinin adının zikredildiği görülmektedir.¹¹¹

Âsaiyî Hizmetleri ve Kethüdâyeriler

Dîvân-ı Hümâyûn'dan kadılarına yazılan hükümlerin pek çoğunda diğer görevlilerle birlikte kethüdâyerilerin adı da zikredilmektedir.¹¹² Bu durum, kethüdâyerilerin emrindeki kapıkulu süvarileriyle birlikte gelen emir doğrultusunda kazalarda bir şekilde vazife gördüklerine işaret etmektedir. Diğer yandan bu emirlerde zikredilen kişilerle ilgili bir iş bölümü yoktur ve bundan dolayı emrin icrasında hangi zümrenin ne tür işlerle uğraştıkları net değildir. Taşrada âsaiyî hizmetleri, başlarda subaşı ve yanındaki ehl-i örf tarafından sağlanıyordu. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu ve Rumeli'de eşkıyalık faaliyetlerinin artması, kapıkullarının süreç içerisinde taşrada ikamet etmelerine sebep olmuş, âsaiyîle ilgili görevler kethüdâyeri ve yeniçeri serdarlarına geçmişti. Kethüdâyeriler, insanların güvenliği ve kamu düzeninin sağlanması konusunda kadıyla birlikte hareket ediyorlardı. Kethüdâyeri tayinleriyle ilgili mektuplarda kadıdan kethüdâyerine yardımcı olması istenirken bazen özellikle kethüdâyerinin kadıların hizmetinde istihdam edildiği vurgulanırdı.¹¹³ Dolayısıyla bir idarî birimin kadısının yerine getirmekle mükellef olduğu pek çok konuda kethüdâyeri ve onun emri altındaki kapıkulu süvarilerinden yararlandığı söylenebilir.

Kethüdâyerilerin taşrada icra ettiği görevlerden en önemlisi iç güvenlik harekâtıyla ilgili olanlardı. Emrindeki askerlerle birlikte buldukları idarî birimin âsaiyînde görev alıyorlardı. Taşrada yaşanan en büyük âsaiyî problemlerinden biri ise eşkıyalık faaliyetleriydi. Eşkıyalık yapanlar kapıkulu süvarilerinden suçluların cezalandırılmasıyla ilgili emirler genellikle kadı ve bölgenin kethüdâyerine yazılırdı. Mesela Silistre Sancağı'ndaki kadılarına ve kethüdâyerilere yazılan emirde o bölgede sipâhî kılığında bazı eşkıyanın ortaya çıktığı, ahaliye zarar verdikleri, yakalanmaları için sipâhîlerden Sefer'in görevlendirildiği bilgisi veriliyordu. Bölgedeki kadı ve kethüdâyeriler bu kişilerin yakalanmasında Sipâhî Sefer'e

110 Mesela Rodos naibi, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı, âyan ve iş erlerine yazılan emir için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 99, s. 55, hk. 295, Evâhîr-i Cemaziyelahir 1101/2-10 Mart 1690; Üsküdar'dan Haleb'e kadar olan yerlerin kadıları, kethüdâyerileri ve diğer görevlilere otluk ve arpa hazırlanması emri için bkz. *ÜKS*, nr. 382, vr. 80a, 16 Murarrem 1143/1 Ağustos 1730; Revan'a memur olan ulufeci ve gureba bölükleri için menzillerde verilecek günlük tayinatın hazır ettirilmesi için bkz. *ÜKS*, nr. 384, vr. 101a, 11 Ramazan 1143/20 Mart 1731; serdengeçti cebecilerin ve silahdarların günlük tayinatının hazır edilmesi emirleri için bkz. *ÜKS*, nr. 392, vr. 87a, Evasıt-ı Şaban 1147/6-15 Ocak 1735; yeniçerilerin günlük tayinatının hazır edilmesi emri için bkz. *ÜKS*, nr. 392, vr. 86, 24 Cemaziyelahir 1149/30 Ekim 1736.

111 Mesela bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 145, s. 77, hk. 351, Evâsıt-ı Zilkade 1150/2-11 Mart 1738.

112 Mesela "...varup gelince yol üzerinde vâki olan kâdılarına ve kethühâyeri ve yeniçeri serdârları ve voyvoda ve kılâ' ve palankalar dizdarları ve a'yân-ı vilâyet iş erlerine hüküm ki...". Bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 110, s. 217, hk. 2847, Evâhîr-i Şaban 1110/22 Şubat-2 Mart 1699.

113 Ergenç, *a.g.e.*, s. 76-77. Kethüdâyerinin yeniçeri serdarıyla birlikte şehrin âsaiyîsinin sağlanmasında görev aldığıyla ilgili ayrıca bkz. Özkaya, *a.g.e.*, s. 29.

yardım edeceklerdi.¹¹⁴ İpsala kadısı ve Kethüdâyeri Süleyman'a 1688 sonlarında yazılan emirde eşkıyalık yapan Ali ve Hüseyin'in acilen yakalanması emrediliyordu.¹¹⁵ Eşkıyalık yaptığı ifade edilen bu iki kişinin kapıkulu süvarilerinden olup olmadığı açık değildir. Buna mukabil yakalanıp İstanbul'a gönderilmelerinin istenmesi, kadıyla birlikte sadece kethüdâyerine emir gitmesinden yola çıkarak kapıkulu süvarisi oldukları değerlendirilebilir. Kethüdâyerinin muhatap alındığı emirlerde eşkıyalık yapanların sadece kapıkulu süvarileri olduğu da söylenemez. Mesela 23 Mart 1631'de Rumeli'nin sol kolundaki¹¹⁶ kethüdâyerilere eşkıya tenkiliyle ilgili emir gitmişti. Buna göre Vezir Hasan Paşa'nın bölgede eşkıya tenkiliyle görevlendirildiği ve yanına sipâhî çavuşlarından Osman ile silahdâr çavuşlarından Mustafa'nın verildiği bildirilmişti. Osman Çavuş'un Hasan Paşa'nın yanına kethüdâyeri olarak atandığı, diğer bütün kethüdâyerilerin ona itaat ederek yanlarındaki kapıkulu süvarileriyle eşkıya tenkilinde görev almaları istenmişti.¹¹⁷ Yine Nisan 1703'te Sivas kethüdâyerine eşkıya tenkili için kadıyla birlikte hareket etmesi özellikle emredilmişti. Bu emirde kethüdâyerine “*umûmen neferâtınızı yanınıza alup ve bayraklarınız açup önlerine düşüp*” denilerek eşkıyanın üzerine gitmesi emredilmişti.¹¹⁸ Kethüdâyeriler eşkıya tenkili hususundaki emirlerde çoğu zaman kadı, yeniçeri serdarı gibi pek çok ismin yanında karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁹ Bu durum, diğer zümrelerle birlikte kethüdâyerilerin de emrindeki askerlerle birlikte şehrin âsâyişinde önemli bir vazife üstlendiğini göstermektedir. Eşkıya tenkilinde başarı göstermek, emrindeki askerlerle birlikte kethüdâyerinin de terakki almasına vesile olan bir gelişmeydi. Böyle durumlarda kethüdâyeri emri altındaki neferlere nazaran daha

114 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 78, s. 787, hk. 2055, 3 Şevval 1018/30 Aralık 1609.

115 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 98, s. 33, hk. 95, Evâil-i Safer 1100/25 Kasım-4 Aralık 1688.

116 Sol kol İstanbul'dan başlayıp Tekirdağ, Malkara, Ferecik, Dimetoka, Gümülcine, Pravişte, Lankaza, Yenişehir, İzdin, Eğriboz'dan Görös'e kadar uzanmaktadır. Bkz. M. Hanefi Bostan, “Osmanlı Devleti'nde Yol ve Haberleşme Sistemi”, *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, LXXXII (1993), 66.

117 *85 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 431.

118 *24 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1113-1115/M.1702-1703)*, Uğur Yeter, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2023, s. 206-207. Yine reayadan konakçı, kılıç ve kurban akçesi adı altında para alıp insanlara zulmedenlerin yakalanarak cezalandırılması için kethüdâyeri ve emrindeki askerler tayin edilmişti. Bkz. Merve Karakulak, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya'nın Gündelik Hayatı (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2022, s. 101-102.

119 Kadı, mütesellim, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı, âyan ve iş erlerine yazılan emirler için mesela bkz. *3 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili*, s. 396; 1670'lerde Balıkesir'de yol kesip insanlara zulmeden eşkıyanın tenkili için gönderilen emirler için bkz. Mutlu, “Balıkesir'de Eşkıyalık Hareketleri”, s. 131; *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 98, s. 51, hk. 147, Evâsıt-ı Safer 1100/5-14 Aralık 1688; nr. 98, s. 73, hk. 228, Evâsıt-ı Rebiülevvel 1100/3-12 Ocak 1689; nr. 112, s. 449, hk. 1643, Evâhir-i Safer 1114/10-18 Ocak 1703 vd. Eşkıyalık hareketlerinin engellenemediği, şikâyetlerin arttığı zamanlarda taşraya gönderilen emirlerde sert bir üslubun kullanıldığı da olurdu: “...her kangınızın eyâlet ve livâsında zuhûr idüp fesâd eylediklerin bir dahî mesmû'-i hümâyûnum olursa anlara virilecek cezâ kendünüze olmak mukarrerdir imdi vech-i meşrûh üzere âgâh olup taht-ı hükümetinizde olan yerleri ve beldeleri bekledüp fesâd idenleri ahz itdirüp bundan sonra bir dahî fesâd olduğu istimâ' oluna aslâ ve kat'â 'özü ve cevâbınız makbûl olmayup kendünüzün haklarından gelinür başınız gerek ise mühim idinüp tekayyüd eyleyüp gayrilerden su'âl olunmaz her kimin eyâlet ve livâsında vâki' olursa cezâsı virilür”. Bkz. *12 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili*, s. 512-513.

fazla terakki alırdı.¹²⁰ Eşkıya tenkiliyle görevlendirilen kethüdâyeriler her zaman başarıya ulaşamıyor, tenkil görevi bazen hayatlarına da mâl olabiliyordu. Mesela Aybastı Kazası'nda eşkıyalık yapan Ahmed, Hüseyin, Uzun Mehmed ve Kurd adlı kişilerin yakalanması için 1610'da Karahisar-ı Şarkî kethüdâyeri olan Sipâhî Osman görevlendirilmişti. Osman, Esenli karyesinde bu kişileri bulup mahkemeye çıkmalarını teklif etti. Osman'ın teklifini dinlemeyen bu şahıslar, yanlarına topladıkları adamlarla birlikte ona saldırarak nice kelleler kesip at ve eşyalarını çaldılar.¹²¹

Kethüdâyerilerin görevlerinden bir diğeri ise tayin edildikleri kazanın sınırları içerisinde seyahat güvenliğinin sağlanması ve hazine veya devlet için önemli bir maddenin kazadan güvenli bir şekilde geçmesini temin etmektir. Kethüdâyerilerin diğer görevlilerle birlikte icra ettiği seyahat güvenliği, Osmanlı topraklarına gelen birinin güvenli bir şekilde İstanbul'a ulaşması veya geri gitmesi olabileceği gibi bir göreve tayin edilen şahsın yol boyunca korunması veya bir suçlunun İstanbul'a ulaştırılması da olabirdi. Özellikle hac güzergâhındaki kazalara tayin edilmiş kethüdâyerilerin emrindeki askerlerle birlikte yıllık olarak hac kafflesinin ve görevlilerin seyahat güvenliğini sağladıkları, surre hazinesinin muhafazasında görev aldıkları görülür. Muhafaza görevi, komşu kazanın sınırlarına ulaşp nöbetin oranını kethüdâyerine teslim edilmesine kadar devam ederdi. Bazı hükümlerde teslim sırasında temessük alınması gerekliliğine de vurgu yapılırdı.¹²²

Seyahat güvenliği, devlet için son derece önemliydi. Mesela Dubrovnik'ten bazı önemli işler için İstanbul'a gelen kişinin seyahat güvenliğinin sağlanması için İstanbul'dan Dubrovnik'e kadar olan yerlerin kadı, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı ve vilayet âyanlarına 1692'de hüküm yazılmıştı.¹²³ Benzer şekilde kendisinden "*Orta Macar Kralı ve Erdel Hâkimi*" olarak bahsedilen Tökeli İmre arzuhal yazarak kendi askerlerinin yanına kethüdâsını göndermek istemişti. Bunun için Mart 1692'de yol üzerindeki kadı, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı ve diğer görevlilere kethüdâ kimin kazasına dahil olursa "*mahûf ve muhâtara olup iktizâ iden mahallerde askerî tâ'ifesinden yanına âdemler koşup sâlimen birbirinize irsâl ve mahall-i me'mûreye îsâl eylemeniz*" şeklinde emir yazılmıştı.¹²⁴

120 Mesela eşkıya tenkiliyle ilgili kethüdâyerine 3, neferlere ise 2'şer akçe terakki verilmesi hakkında bkz. BOA, *Kamil Kepeci* (=KK), nr. 256, s. 18, 1 Cemaziyellevvel 1014/14 Ekim 1605.

121 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 79, s. 388, hk. 990, 28 Cemaziyellevvel 1019/18 Ağustos 1610.

122 "*siz ki kethüdâyerileri mumâ-ileyhimsiz surre-i hümayünüm emîn-i mumâ-ileyh her kangınızın taht-ı kazâsına dâhil olur ise mevcûd bulunan sipâh ve silahdâr neferâtını ihrâc ve sâ'ir muhâfazaya me'mûr olanlar ile ma'ân surre-i hümayünüm istikbâl ve istishâb ve muhâfazasına ihtimâm ve dikkat ederek mashûben bi'l-enn âher kazânın kethüdâyerlerine teslim ve tesellümlerini müş'ir yedlerinden temessük alup...*". Bkz. 65 Numaralı (H. 1200-1203/M.1785-1789) *Konya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, haz. Hasan Sarı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2023, s. 281-282. Surrenin yanındaki görevliler ve hac kafflesinin muhafazası hakkında diğer bazı örnekler için bkz. *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 115, s. 468, hk. 1973, Evâsıt-ı Ramazan 1119/6-15 Aralık 1707; nr. 133, s. 468, hk. 1574, Evâil-i Cemaziyelahir 1139/24 Ocak-2 Şubat 1727; nr. 137, s. 14, hk. 32, Evâil-i B 1142/19-28 Şubat 1730.

123 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 104, s. 27, hk. 130, Evâhir-i Cemaziyelahir 1103/10-18 Mart 1692.

124 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 102, s. 173, hk. 716, Evâsıt-ı Ramazan 1103/27 Mayıs-5 Haziran 1692.

Herhangi bir göreve tayin edilen kişinin yola çıktığı andan görev yerine ulaşana kadar seyahat güvenliğinin sağlanmasında yol üstündeki kazaların kethüdâyerileri ve emrindeki askerler de görev alırdı. Böyle durumlarda kendisine yol hükmü verilen şahsın yol boyunca korunması için kadı, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı ve diğer görevlilerden bu kişinin yanına asker ve kılavuz verilmesi istenirdi.¹²⁵ Kethüdâyeriler sadece önemli bir makama tayin edilen şahısların güvenliğiyle de ilgilenmiyordu. Mesela Uyvar Seferi için yazılan lağımçıların menzillerde korunması ve görev yerlerine ulaştırılması için kadılara yazılan emirde kethüdâyerilerin de adı zikredilmekteydi.¹²⁶

Herhangi bir konuda suç işlemiş olan birinin güvenli bir şekilde merkeze ulaşmasını temin edenler arasında kethüdâyeriler de bulunurdu. Mesela 14 Mayıs 1676'da Şam'dan İstanbul'a kadar yol üzerindeki kadılar, mütesellimler, voyvodalar, kethüdâyeriler, yeniçeri serdarları ve diğer görevlilere yazılan emirde ele geçirilen eşkıyanın İstanbul'a gönderilmesi için alınacak önlemler sıralanıyordu. Buna göre suçluların İstanbul'a getirilmesi için görevlendirilen Süleyman Ağa, hangi kazanın sınırları içindeyse yanına piyade ve süvari asker verilmesi, bir sonraki kazanın görevlilerine teslim edene kadar güvenliğinin sağlanması emredilmekteydi.¹²⁷ Yine Eylül 1664'te Konya'dan İstanbul'a kadar olan yerlerin kadı, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı ve diğer görevlilerinden, sahte emir yazdığı anlaşılan şahsın yanındakilerle birlikte yakalandığı ve bunların firarına fırsat vermeden merkeze ulaştırılması istenmekteydi.¹²⁸ Bazı önemli emir ve mektupları götürmek için yola çıkan ulakların seyahat güvenliğinin sağlanmasında kethüdâyerilerin de görev aldıkları görülmektedir.¹²⁹ Seyahat güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örnekler toplu olarak değerlendirildiğinde devletin âsaiş problemlerine mahal vermemek için pek çok kişi ve grubun muhafazası hususunda kethüdâyeri ve maiyetindeki askerlerin önemli görevler üstlendiği anlaşılmaktadır.

125 Mesela Mısır kadısı tayin edilen Abdurrahman Hıfzî'nin korunması için 9 Şubat 1677'de İstanbul'dan Mısır'a kadarki kadılıklara, kethüdâyerilere, yeniçeri serdarlarına, ayanlara ve iş erlerine emir yazılmıştı. Kadının kaza sınırları içinde korunması, bir sonraki idari birimin yetkililerine teslim edilerek Mısır'a ulaştırılması isteniyordu. Bkz. *3 Numaralı Konya Şer'îye Sicili*, s. 432. Yine Şubat 1743'te İstanbul'dan Sivas'a kadar olan yerlerin kadılarına, beylerbeyine, mütesellimlere, yeniçeri serdarlarına ve kethüdâyerilerine yazılan hükümde Divân-ı Hü mâûn çavuşlarından birinin bazı önemli işler için Sivas tarafına tayin edildiği, yol boyunca güvenliğinin sağlanması için yeterli sayıda adam tayin edilmesi emredilmişti. Bkz. *Bab-ı Asaî Divân-ı Hü mâûn Sicilleri I Numaralı Sivas Ahkâm Defteri (H.1155-1157/M.1742-1744) Transkripsiyon ve Değerlendirme (s. 1-86)*, haz. Nuriye Kılıçkaya, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2019, s. 347.

126 *12 Numaralı Konya Şer'îye Sicili*, s. 490.

127 *3 Numaralı Konya Şer'îye Sicili*, s. 432.

128 *12 Numaralı Konya Şer'îye Sicili*, s. 533. Diğer bir örnek için ayrıca bkz. *78/3 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili (H.1078-1079/M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Leyla Alıdağı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s. 147.

129 Ulaklar için menzillerde at tedarik edilmesi ve güvenliğinin sağlanması için mesela bkz. *78/3 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili*, s. 134.

Kethüdâyeriler, her türlü resmi nakliyatın güvenliğinde de istihdam edilmekteydiler. Herhangi bir yerden merkeze veya merkezden herhangi bir yere gönderilecek metaanın güvenliği için kadı, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı, vilayet âyanları ve iş erlerine emir giderdi. Buna göre hazine veya metaa yola çıkar, yol üstünde bulunan kazalardaki kethüdâyeri ve emrindeki askerler gönderilen şeyin muhafazasına iştirak ederlerdi. Muhafaza görevi diğer idarî birimin sınırlarına ulaştığında biter, burada güvenlik hizmetini diğer kazanın görevlilerine devrederlerdi.¹³⁰ Orduya gönderilmek üzere Cebehane-i âmireden arabalara yüklenen barutun güvenliği için yol üzerindeki kadı, kethüdâyeri ve yeniçeri serdarına Temmuz 1664'te emirler yazılmıştı.¹³¹ İstanbul'dan Çankırı'ya kadarki idarî birimlerin kadı, kethüdâyeri ve yeniçeri serdarlarına Temmuz 1665'te yazılan emirde Çankırı'dan temin edilmesi istenen yük atlarının güvenli bir şekilde gönderilmesi emredilmekteydi.¹³²

Merkezden taşraya veya taşradan merkeze hazine akışının az olduğu zamanlarda güvenlik genellikle kethüdâyeriler tarafından sağlanıyordu. Buna mukabil, özellikle sefer zamanlarında para akışının arttığı dönemlerde subaşı ve kolluk çorbacılarının da kethüdâyerine yardım etmesi gerekirdi.¹³³

İmparatorluk sınırları içinde kapıkulu süvarilerinin yaşadığı hemen hemen her kazaya kethüdâyeri tayin edildiği yukarıda izah edilmişti. Buna mukabil kethüdâyerilerin görevleri izah edilirken bunlardan bazılarının muhtelif bölgelere mahsus olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bir kethüdâyerinin görev yaptığı kaza, onun iş yoğunluğu, ne kadar askerden sorumlu olduğu konusunda ve daha pek çok hususta etkili oluyordu. Mesela Hac yolu güzergâhında bulunan kazalardaki kethüdâyeriler için belki de en önemli vazife Hac kervanındaki görevlileri, hacı adaylarını ve surre hazinesini korumakken sınıra yakın bir yerdeki kethüdâyeri için ise memnu meta denilen yasaklı malların ülke sınırlarının dışında

130 Farklı tarihlerden bazı örnekler için mesela bkz. *507 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer'iyeye Sicili*, s. 239 (31 Ağustos 1660); *78/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili*, s. 190; *16 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili*, s. 371 (Şubat 1673); *103 Numaralı Mühimme Defteri*, haz. İlhan Gök-Ersin Kırcı, Çamlıca Yay., İstanbul 2017, s. 11 (Nisan 1692); *7 No'lu Kütahya Şer'iyeye Sicili Defterinin (2. Bölüm) Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, haz. Ersin Üçdemir, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2010, s. 244 (11 Aralık 1805).

131 *94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özeti Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, haz. Müjde Karaca, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008, s. 115.

132 *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 95, s. 70, hk. 551, Evâhir-i Zilhicce 1075.

133 “Şark seferi zuhûrundan mukaddem hazîne irsâli ekall-i kalil olmağla ekseri kethüdâyeri ve gâhice hazîne irsâli kesret üzere vâki' oldukda subaşılari ve kolluk çorbacıları kadîmî viregelüp ba'de Şark cânibi seferi zuhûrunda hazâin irsâli kesret üzere olup bundan her biri te'allül itmekle husûs-ı mezbûr veh-i meşrûh üzere bin yüz otuz altı senesi taraf-ı devlet-i aliyeye i'lâm olundukda kethüdâyeri ve çorbacı dahi cebelü virmek üzere emr-i âli sâdır olmuşdi. Lâkin hâlâ Anadolu cânibine hazîne irsâli kesret üzere olmağla yine kadîmîsi üzere kethüdâyeri ve çorbacı ve subaşı cebelü virmek iktizâ ider”. Bkz. BOA, *Cevdet-Maliye (=C.ML.)*, nr. 220/9144, 22 Muharrem 1146/5 Temmuz 1733.

çıkarılmaması en önemli görevlerden birine dönüşebiliyordu.¹³⁴ Misal olarak 8 Şubat 1735'te Vidin'den Rusçuk'a kadar Tuna kıyılarında olan kadılıklara, Niğbolu mütesellimine ve ilgili bölgelerdeki kethüdâyeri, yeniçeri serdarı, gümrük eminleri ve diğer zâbitlere yazılan hükümde harp aletleri, savaş ve yük taşıma atlarının ülke sınırları dışına çıkarılmaması için önlem alınması emri verilmişti.¹³⁵ Yine sınırlarda güvenliğin sağlanması için yapılacak inşa faaliyetlerinde çalışacak kişilerin toplanması ve konuyla ilgili tayin edilen mübaşire teslim edilmesi hususu da kethüdâyerilerin diğer görevlilerle birlikte meşgul oldukları işler arasındaydı.¹³⁶ Görev yerleri eşkıyalık faaliyetlerine müsait olan kethüdâyerilerin diğer zâbitlerle birlikte zamanının büyük bir kısmını âsayiş işleriyle geçirdiği rahatlıkla söylenebilir. Mesela Evliya Çelebi, Çankırı çevresinin eşkıya yuvası olduğunu anlattıktan sonra "*Ammâ sipâh yeri olmağla kethüdâyeri ve yeniçeri serdarı*" ve diğer görevlilerin olduğunu kaydeder. Çankırı'da görev yapan bir kethüdâyerinin mesaisinin daha çok eşkıya tenkiliyle geçeceği malumdur.¹³⁷ Dolayısıyla kethüdâyerilerin görevlerini izah ederken hangi idarî birimde görev yaptığı son derece önem arz ediyordu.

Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşraya yayılan kapıkulu süvarilerinin kontrol altında tutulması ve haklarının korunması için oluşturulan kethüdâyeriliği betimleyici üslupla çeşitli yönleriyle incelemektir. Dolayısıyla çalışmanın başında vaat edildiği üzere kethüdâyeriliğin ortaya çıkışını gerekli kılan sebepler, ne zaman ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı, makama atanacak kişilerin kimlerden seçildikleri, ne tür vasıflara sahip oldukları, nasıl tayin edildikleri, kimlerden sorumlu oldukları, hangi görevleri icra ettikleri, süreç içerisinde makamla ilgili tayin prosedüründe ve görevlerinde bir değişim yaşanıp yaşanmadığı ortaya koyuldu.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapıkullarından bazıları taşradaki idarî birimlerde yaşamaya başlamışlar, süreç içerisinde devletin asker alma politikalarında yaşanan değişimle

134 Yasaklı mallarla ilgili müstakil bir çalışma için bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Yay. (İstanbul 1992), s. 279-306.

135 *Hicri 1147-1148 Miladî 1734-1735 Tarihli R52 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, haz. Seçkin Şentürk, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2022, s. 68-69.

136 Mesela Aralık 1734'te Vidin Kalesi'nin Tuna taraflarında yapılacak inşa faaliyeti için Rusçuk kadısı, kethüdâyeri ve diğer zâbitlere yazılan emir için bkz. *Hicri 1147-1148 Tarihli R52 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili*, s. 71-72.

137 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, 148. Diğer bazı örnekler için bkz. Mesela 5 Mayıs 1757'de Karahisar-ı Sâhib ve Ankara çevresindeki eşkıya tenkili emri için bkz. *Hicri 1170-1171 Tarihli 141 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, haz. İsmail Oğuz, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman 2023, s. 165. Yine Ziştovi, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Eski Cuma, Osman Pazarı ve Tırnova kadıları, kethüdâyerileri ve diğer zâbitlere 1 Aralık 1752'de yazılan emir için bkz. *Hicri 1166-1167 Tarihli R37 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicili*, s. 65-66. Bu tezde kethüdâyerileri sehven kethüdâ pirleri şeklinde okunmuştur.

birlikte o bölgelerin yerlilerine dönüşmüşlerdi. Kapıkulu süvarilerinin merkezde sahip oldukları ayrıcalıkları taşrada yaşadıkları yere taşıma istekleri, taşra idaresinde 17. yüzyılın başlarına kadar problemlere sebep oldu. İlk örneklerini 1570'lerde gördüğümüz ve yine bir kapıkulu süvarisi olan kethüdâyeri adındaki zâbitler, taşrada yaşanan idarî problemleri aşmak üzere tebarüz etmişlerdi. Sipâhî, silahdar, ulûfeciyan-ı yemin, ulûfeciyan-ı yesâr, gurebâ-i yemin ve gurebâ-i yesâr zümrelerine mensup olup taşrada bulunan askerlerin zaptı, seferber edilmeleri ve davaları, kethüdâyeri adındaki bu zâbitler aracılığıyla görülmeye başlanmıştı.

16. yüzyılın ikinci yarısında az sayıdaki örneklerden kapıkulu süvarilerinin taşra idaresinde yarattığı problemleri aşmak için kethüdâyeri adıyla bir zâbit tayin edildiği, 17. yüzyılın başlarından itibaren ise herhangi bir problem yaşanmadan tayinlerin yaygınlık kazandığı ortaya koyuldu. Bölük ağalarının müştereken kadıya hitaben kaleme aldıkları mektupların tayine esas teşkil ettiği, kethüdâyeri olarak genellikle sipâhî ve silahdârların, ancak daha fazla sipâhîlerin tercih edildiği anlaşıldı. Kethüdâyeri tayinlerinde genellikle emektarlığa vurgu yapıldığı, bununla birlikte bazı vasıflarına da dikkat çekildiği örneklendirildi. Kethüdâyeri olarak tayin edilecek kişilerin belirlenmesinde önerilerin önemli olduğu ortaya koyuldu. Doğrudan merkezden yapılan atamaların yanında taşra idarecilerinin kendi bölgelerinde ikamet eden bir kapıkulu süvarisini kethüdâyeri olarak merkeze önerdiği tespit edildi. Makama tayin edilecek kişilerin aranan vasıflara sahip olup olmadığına ocak içi şahitlik usulüyle takip edildiği ortaya koyuldu. Kethüdâyeri tayin edilen kişiler incelendiğinde idarî birimlerde genellikle aynı kişilerin farklı zaman dilimlerinde kethüdâyeri olarak tercih edildiği, bu durumun da kethüdâyerilik yapan kişinin süreç içerisinde bölgenin nüfuzlu kişilerinden birine dönüşmelerine sebep olabileceği değerlendirildi.

Kethüdâyerilik makamının oluşmasında adlî ve askerî bir takım zorunluluklar olduğu anlaşılmaktadır. Merkezden çok uzakta yaşamalarına rağmen taşra idarecilerin direktiflerine karşılık yalnızca ağalarından emir alacaklarını ifade eden bir zümre ile karşı karşıya olduğumuz ortaya koyuldu. Dolayısıyla, taşrada yaşayan kapıkulu süvarileriyle ilgili her türlü işi takip eden, askerler üzerindeki otoritesinin sorgulanmaması için doğrudan ağalardan yetki alan kethüdâyerilerin ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı değerlendirildi. Bu sırada kethüdâyerilik makamının ne tür adlî görevlerinin olduğu, seferberlik emri geldiğindeki görevleri de dönemsel farklılıklar dikkate alınarak izah edildi. Bir kethüdâyerinin bu hizmetlerde neden başarılı olup olmadığına ele alınan dönemin dinamikleri dikkate alınarak ayrıca tartışılması gereken önemli bir konudur.

Kethüdâyeriler, sefer emri geldiğinde merkezden sürücü tayin edilen kişiler gelmeden önce idarî birimdeki kapıkulu süvarilerinin sefer hazırlıklarıyla ilgilendiler. Genellikle merkezden gönderilen ve kapıkulu süvari çavuşlarından seçilen sürücüler geldiğinde ise onların emri altına girerek askerlerle birlikte sefere iştirak ettiler. Asker ihtiyacının arttığı dönemlerde kuloğullarından veya bir şekilde emekli olsa da savaşabilecek kapıkulu

süvarilerinin tespitinde, serdengeçti adı altında belli bir süre askerî hizmette bulunduktan sonra bölüğe ilhak edilecek kişilerin toplanmasında görev aldılar. Emri altındaki askerlerin sefer hazırlığı kapsamında menzillerde yapılan hazırlıklarda görev almalarını sağladılar.

Kapıkulu süvarilerinin taşradaki varlıkları, buldukları kazalarda bazen âsaiyişi tehdit eden bir husustu. Dolayısıyla kethüdâyerilerin taşradaki âsaiş hizmetleri ilk olarak kendi zâbiti olduğu zümrenin kanun dışında hareket etmelerini engellemek, gerektiğinde suçluların yargılanmasını ve cezalandırılmasını sağlamaktı. Buna mukabil, kazadaki kapıkulu süvarilerini emri altında toplayan kethüdâyeriler, zamanla taşradaki diğer görevlilerle birlikte âsaişin sağlanmasında kadıyla birlikte hareket eden önemli bir figüre dönüştüler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri-III. Mustafa (=AE.SMST.III.), 144/11371, 179/14073.

Bâb-ı Âsafî, Ruus Kalemi Defterleri (=A.RSK.d.), 1474.

Bâb-ı Defteri, Süvari Mukabelesi Kalemi (=D.SVM), Dosya Kısmı, 35/143, 129/29, 196/162, 208/83, 364/89.

Cevdet-Askeriye (=C.AS.), 250/10469.

Cevdet-Maliye (=C.ML.), 220/9144.

Kamil Kepeci (=KK). nr. 256.

Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), 3275, 18249.

Mühimme Defterleri (=A.DVNS.MHM.d), 14, 24, 33, 36, 44, 65, 72, 77, 78, 92, 95, 98, 99, 102, 104, 106, 110, 112, 114, 115, 120, 121, 133, 137, 145.

Sadaret Defterleri (=A.d.), 2939.

Topkapı Sarayı Arşivi, Evrak (=TSMA.E), 1048/18.

İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi

Kastamonu Kadı Sicilleri (=KAKS), 1, 4, 6, 7.

Kayseri Kadı Sicilleri (=KYKS), 11.

Üsküdar Kadı Sicilleri (=ÜKS), 252, 261, 272, 292, 294, 296, 298, 300, 330, 332, 334, 337, 342, 347, 351, 382, 384, 386, 388, 392, 394, 396, 400, 405, 528.

Yayınlanmış Kaynak Eserler

- 3 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1087-1088 / 1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon, haz. Emrah Akbaş, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.
- 5 Numaralı Kütahya Şer'îye Sicili Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, haz. Muhammet Sarıkaya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2022.
- 5 Numaralı Bor Şer'îye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1083-1085) (M. 1672-1675) (319-413. Sayfalar Arası), haz. Aycan Ertürk, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2023.
- 7 No'lu Kütahya Şer'îye Sicili Defterinin (2. Bölüm) Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği, haz. Ersin Üçdemir, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2010.
- 12 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1074-1075/1663-1664), haz. Ayşe Güngören, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020.
- 14 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1080-1081/1669-1670) (Değerlendirme ve Transkripsiyon), haz. Fatih Küçük, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.
- 16 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1083 / 1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon, haz. Ayşe Yürekli Tutar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.
- 18 Numaralı Mühimme Zeyli Defteri (H.1013-1015/M.1604-1607) (vr. 131-260), haz. Derya Elvan, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.
- 20 No'lu Amasya Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, haz. Semra Kanat, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2022.
- 24 Numaralı Amasya Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1113-1115/M.1702-1703), Uğur Yeter, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2023.
- 27 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (s. 280-408), haz. Yasemin Aydın, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014.
- 29 Numaralı Mühimme Defteri (984/1576) (Tahlil-Özet-Transkripsiyon), haz. Gülay Kahveci, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.
- 37 Numaralı Ayıntâb Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1098-1100/M. 1686-1689, s. 98-190), haz. İbrahim Baran Berşe, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2023.
- 43 Numaralı Kastamonu Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Belge Özetleri (s. 132-271), haz. Mücahit Güzelsöz, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2021.
- 48 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S. 254-380), haz. Sümeyra Tatar, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2019.
- 55 Numaralı Mühimme Defteri, haz. Musa Günay, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996.
- 65 Numaralı (H. 1200-1203/M.1785-1789) Konya Şer'îye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, haz. Hasan Sarı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2023.
- 66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin), haz. Reyhan Aytaç, Marmara

- Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- 73 *Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)*, haz. Ömer Bayramoğlu, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis 2018.
- 75 *Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, haz. Selçuk Demir, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011.
- 75 *Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, haz. Adem Keleş, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011.
- 78/3 *Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1078-1079/M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Leyla Alidağı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.
- 85 *Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) <Özet-Transkripsiyon-İndeks>*, haz. Hacı Osman Yıldırım vd., Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yay., Ankara 2002.
- 88 *No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, haz. Fatma Kaytaç, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- 91 *Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056/M.1646-1647) <Özet-Çeviri yazı-Tıpkıbasım>*, haz. Murat Cebecioglu vd., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2015.
- 94 *Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, haz. Müjde Karaca, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008.
- 96 *Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-99)*, haz. Yunus Mercimek, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013.
- 103 *Numaralı Mühimme Defteri*, haz. İlhan Gök-Ersin Kırca, Çamlıca Yay., İstanbul 2017.
- 507 *Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer'iyeye Sicili: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, haz. Büşra Kayar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2019.
- Antakya'nın 1 Numaralı Şer'iyeye Sicili (H. 1120-1122/M. 1708-1711)*, haz. Halil Mirci, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000.
- Bab-ı Asaflı Divân-ı Hümayun Sicilleri 1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri (H.1155-1157/M.1742-1744) Transkripsiyon ve Değerlendirme (s. 1-86)*, haz. Nuriye Kılıçkaya, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2019.
- Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., II, İstanbul 1999.
- Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, haz. Halil İnalçık-Mevlûd Oğuz, TTK Yay., Ankara 1978.
- H. 1122-1124/M.1710-1712 Tarihli ve 388 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili (s. 1-90) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, haz. Burak Akdemir, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2023.
- Hicri 1147-1148 Miladî 1734-1735 Tarihli R52 Numaralı Rusçuk Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, haz. Seçkin Şentürk, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2022.
- Hicri 1166-1167 Miladi 1752-1754 Tarihli R37 Numaralı Rusçuk Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, haz. Akın Onur Bazkara, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2024.

Hicri 1170-1171 Tarihli 141 Numaralı Ankara Şer'îyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, haz. İsmail Oğuz, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman 2023.

Koçi Bey Risalesi, haz. Ali Kemalî Aksüt, Vakıf Gazetesi Yay., İstanbul 1939.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahliller, haz. Ahmet Akgündüz, OSAV Yay., VIII, İstanbul 1994.

R-5 Numaralı Rusçuk Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1120-1125/M.1709-1715), haz. İrem Eriç, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2016.

Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738), haz. Abdulkadir Altın vd., ed. Coşkun Yılmaz, İBB Kültür AŞ Yay., İstanbul 2019.

XLIV Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin), haz. Hasan Yıldız, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Açık, Turan, “Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündükleri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XI/1 (Yaz 2016), 1-46.

_____, “Medine-i Amasya Sâkinlerinden Kapıkulu Sipahileri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Sosyo-Politik Hayata Bir Bakış”, *Turkish Studies*, X/1 (2015), 1-46.

Akdağ, Mustafa, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/3 (Ankara), 291-309.

_____, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celâli İsyânları”*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009.

_____, *Türkiye'nin İktisadi ve İktimai Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1971.

Arıkan, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Yay. (İstanbul 1992), s. 279-306.

Aydın, Bilgin, “Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Mukayeseli İstatistik Faaliyetleri ve Kanuni Dönemine Ait Bir Mevâcib Defteri”, *Yücel Dağlı Anısına*, haz. Evangelia Balta vd., Turkuaz Yay., İstanbul 2011, s. 53-78.

Aydın, Muhammed, “XVIII. Yüzyılda Sivas'ta Bir Ağa: Hatib-Zade Es-Seyyid Ali Ağa ve Serveti”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/1 (2014), 65-88.

Baş, Yaşar, “Merkez ve Taşrada Yerleşik Yeniçeri-Halk Çekişmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, XLIX/13 (2014), s. 324-365.

Bilgin, Arif-Fatih Bozkurt, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XX (2010), 1-31.

Bilgin, Arif-Ümit Ekin, “Bir Kimliğin Dönüşümü: ‘Asker’likten ‘Asker-Esnaf’lığa”, *Akademik İncelemeler*, II/1, (2007), 215-229.

Bostan, M. Hanefi, “Osmanlı Devleti'nde Yol ve Haberleşme Sistemi”, *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, LXXXII (1993), 63-67.

Çetin, Sadık-Ayhan Doğan, “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması ve Amasya'ya Yansımaları”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVII/3 (2018), 1174-1185.

Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *Osmanlı Tarihi*

- Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, Sayı 27 (Bahar 2010), 29-59.
- Darling, Linda T., *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk, Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi (1560-1660)*, çev. Adnan Tonguç, Alfa Yay., İstanbul 2019.
- _____, *The Janissaries of Damascus in the Sixteenth Century, Or, How Conquering a Province Changed the Ottoman Empire*, EB-Verlag Yay. Berlin 2019.
- Dayar, Evren, ““Ayanlar Çağı”nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)”, *Osmanlı Araştırmaları*, LIX (2022), 117-156.
- Doğan, Mehmet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Yeniçeriler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI/1 (2014), 137-152.
- Duman, Ali, *Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Kastamonu’da Günlük Hayat (1115 Tarihli Kastamonu Şer’iyye Sicili’nin Kataloğu)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994.
- Elibol, Ahmet, *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*, Çankırı Belediyesi Yay., Çankırı 2008.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğe Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yay., Ankara 1995.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XIX (2008), 211-233.
- Fodor, Pál, *Kızıl Elma*, çev. Özgür Kolçak, Yeditepe Yay., İstanbul 2020.
- _____, “Osmanlılar ve Savaş, 1300-1453”, *Türkiye Tarihi, 1071-1453: Bizans’tan Türkiye’ye*, ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 242-282.
- Gül, Abdulkasim, *Yeniçeriliğin Tarihi I, Yeniçeri Ocağı’nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynakları*, Küre Yay., İstanbul 2022.
- İnalcık, Halil, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600–1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), 283-337.
- _____, “Osmanlı Bürokrasisinde Aklâm ve Muâmelât”, *Osmanlı Araştırmaları*, İSAM Yay., İstanbul 1980 (Ayrı Basım)
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.
- İnalcık, Halil-Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VI/3 (2005), 27-56.
- Káldy-Nagy, Gyula, “The First Centuries of the Ottoman Military Organization”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXI/2 (1977), s. 147-183.
- Karakulak, Merve, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya’nın Günlük Hayatı (Şer’iyye Sicillerine Göre)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2022.
- Kaya, Mustafa, “18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, I/1 (Haziran 2013), 51-65.
- Körkek, Mehmet, *Osmanlı Defter ve Mezar Taşı Araştırmalarında Kapıkulu Piyadelerinin Tespit Kriterlerinin İncelenmesi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.
- Mears, Johan A., “The Emergence of the Standing Professional Army in Seventeenth-Century Europe”,

- Social Science Quarterly*, L/1 (1969), s. 106-115.
- Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş, 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, Homer Yay., İstanbul 2007
- Mutlu, Burcunur, "1645 Numaralı Şer'iyye Sicili'ne Göre Balıkesir'de Eşkıyalık Hareketleri", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, VIII/1 (Yaz 2021), 114-138.
- Osmanlıoğlu, Serkan, *Osmanlı Devleti'nde Gönüllü Askerlerden Garip Yiğitler (XVI. yüzyıl)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2023.
- Özcan, Abdülkadir, "Kul Kethüdâsi", *DİA*, Ek-2, 89-90.
- _____, "Serdar", *DİA*, XXXVI, 551-552.
- Özharat, Semiha Zehra, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayntab Şehri'nin Yönetimi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XIV/1 (2015), 89-125.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK Yay., Ankara 2014.
- Özvar, Erol, "Osmanlı Devleti'nde Bütçe Harcamaları (1509-1788)", *Osmanlı Maliyesi, Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay., I, İstanbul 2006, 197-238.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İş Bankası Yay., İstanbul 2012.
- Yasar, Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, ed. Songül Keçeci Kurt vd., Amasya Belediyesi Yay., Samsun 2022.
- Sikora, Michael, "Paralı Ordularda Değişim ve Süreklilik", *Askerlik "İşi": Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)*, der. Erik Jan Zürcher, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 195-231
- Sunar, Mehmet Mert, "İstanbul'un Yeniçeri Mekânları: Eski ve Yeni Odalar", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, İBB Kültür AŞ Yay., II, İstanbul 2015, 191-197.
- _____, "Oda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, EK-2, 369-371.
- Süleyman Polat, "Osmanlı Devleti'nde Nüzul Vergisinin Teşkili ve Gelişimi: XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisini Nüzul Vergisi Üzerinden Değerlendirmek", *Belleten*, LXXXII/295 (2018), s. 829-862.
- Uygunçarlar, Etem Erhan, *Sivas Ayanından Kenanzadeler*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2018.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, TTK Yay., Ankara 1988, I-II.
- Ünal, Mehmet Ali, "Osmanlı Devleti'nde Askerî Sınıfın Yargılanması", *XVI. Türk Tarih Kongresi (20-24 Eylül 2010) Bildirileri*, 4/2, Ankara 2015, s. 669-697.
- Ünsal, Coşkun, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Değişim ve Kapıkulu Süvarileri (16-17. Yüzyıl)", *Harp Tarihi Dergisi*, 7 (2023), 1-38.
- _____, *Osmanlı Askerî Teşkilatında Kapıkulu Süvarileri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.